

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

4221

281.6

S-52

1880

2001

01

10570
ՅԵՐ ՄԱՐԿԷՆ

ԶԱՐ ՄԱՐԴՈՅՆ

ՊԱՏԱՍԽԱՆ ԱՌԱՋԻՆ

200

2612-54

ՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Շ. ԳԻՐԲՃԵՆ
անդնուպոլիս, Ֆիննանդլար

— 1860 —

RRR

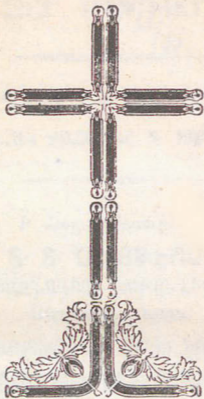
RRR

RRR

RRR

“Ամենայն ինչ մեր սովաւ յազոդեալ,,: Ոսկ.:

«Յրուեն վերստին Բոյինագէն հեծա-
« նաւս’ օժանդակեալ քեօք Նշանիդ’ գամ-
« պրս հրածինս. գորոտմունս կարկտաբէրս.
« զցաւագին ցոյմունս հրախաւար կեդա-
« ւորութեան փջման’ բազմոտանի վիշա-
« պին » : (Գրիգ. Նար.):

11144

... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

200 **ԲԱՐԻ ԱՄՈՒԿԷՆ**
ՉԸՐ. ՄԸՐԴՈՅՆ
2612-ՏԷ

281.6
5-52 **ՊԸՏԸՍԻԸՆԷ**

Տ. ՍԱՀԱԿ ՔԱՀԱՆԱՅ Տ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ

Ի Հայրապետութեան
Տ. Տ. ՄԱՏԹԷՈՍԻ
ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՊԱՏՐԻԱՐԲՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

Տ. ՅՈՅԱՆՆՈՒ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐԲՈՒԹԵԱՆ Կ. — ՊՕԼՍՈՑ

Տ. ՍԱՐԳՍԻ

ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ
Կոստանդնուպօլիս, Ֆինճանճըլար

Հ Ա Մ Յ Վ Ս Յ Ձ Յ Ք

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ

« Խեղացի և առարկինի մարդը ականջը կը փա-
 ճ կէ որ արդար մարդուն դէմ զրպարտութիւն չը
 « լաէ . . . : Գիտէ՛ թէ զգոյշ կենալու է այն մար-
 « դէն որ կերբ մը ունի ուրիշներու դէմ, ու այն
 « կերբէն կատղած՝ անդադար կը փրփրայ, և մէկը
 « մէկալը խածնելու կը նայի. արդարութիւնն, ճըշ-
 « մարտութիւնն, կը կանչէ, և ինքն աղբիւր է ա-
 « մենայն անիրաւութեան և ստութեան. աւազակ
 « է մեծ ճանապարհի, և անցնող դարձողին վրայ
 « կը յարձակի, կը զարնէ կը կողոպտէ, ու գելշակեր
 « գազանի պէս լեռնէ լեռ կը փախչի՝ նորէն իջնա-
 « լու մտքով . . . » :

(Մատենաց Աղանի. Ե. Դարի. Գ. ԲԻ. Եր. 59-60):

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ
 ՊՐԻՆՏԵԿՆԻՍ ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ

ԲՆԲԻ ՄԵՐԴԷՆ ՉԵՐ ՄԵՐԴՈՅՆ

Քանի մը տարիէ՛ ՚ի վերէ՛ յայանիէ՛ որ
այժմեան Եստուածապատիւ Տ. Տ. Մատթէոս Ե. Սրբազնազոյն Կաթողիկոսն
ամենայն Հայոց՝ Արքեպիսկոպոսութեան
իւրում՝ հրատարակած էր Բնբի մեր և
Բարբի Քրիստոսեայ անուն զիրք մը յորում
կ'ուսուցանէր զՂուսաւորչեան ժողովուրդը
զըն Եստուծոյ՝ ՚ի վարդապետութեան և
՚ի քարոզութեան սուրբ, և խորշիլ յայ
լափաւաց : Եյս օրերս այլափառ ոմն
յաղանդաւորաց՝ որուն երկրորդ բնու
թիւնը կը կարծեմք քամահրել զիշխա
նութիւնս, ըստ որում ՊԵՏՐՒԵՐԻՍԵ
ԿԵՆ ՆԻ ԿԵԹՈՒՂՈՒԿՈՍԵԿԵՆ Ե.
թուոց և եթ զեսակն՝ քիչ մը յաւաջ
Նախկին Երժանապատիւ Տ. Տ. Յակոբ
Սրբազան Արքեպիսկոպոսին և Պատրի

արքին Ա. Պօլսոյ՝ և այժմ Մորին Ահհա-
 փայլութեան միայն զործոցը վրայ ար-
 ձակերասան կատաղութեամբ յարձակ-
 եալ՝ առակ կը չափէ անպատուութեան
 ‘Նոցին ուսուցմանցը:

Եւրպէն՝ Լուսաւորչեան Հայրա-
 պետք և Նպիսկոպոսք չէին պահան-
 ջէր՝ ըստ անլուր բռնաւորութեան՝ զի-
 բենք պատուել. անոնցմէ՝ զորս իրենք
 անհնար է որ պատուեն՝ ըստ Լ. ստու-
 ծոյ:—Ե՛յսպէս և հակառակորդը պետք
 չէր սպասել ‘Մորին Ահհափայլ Սը-
 բաղնութենէն պատիւ՝ զոր ինքը կ’ան-
 պատուէր, ըստ շուայլութեան: Լ. յն
 բանը՝ զոր ‘Ներոն ու Վէնկթիմուր զի-
 նուց զօրութեամբ չը կրցան առնել զե-
 րինեքնուն, ազատ ազգի մը ազատ որդին՝
 կը պահանջէ անկախ՝ ազատ Հայրա-
 պետէ մը՝ որ հարկաւորապէս վճարէ
 իրեն. որուն համար հաճեալ ուսանող մը (որ-
 կէ բնաւ տարբեր չէմ գտնար իւր ար-
 զխտութիւնը), ըսած էր իրեն առաջին
 պատեհիւ՝ որ անհնար է:

Երբ Լ. ստուածային լեզուն՝ կը զրա-
 նար հերձելոց հերեսխովտաց պատուոց
 անունը, ‘Մորին Սըբաղնութիւնը չէր
 կրնար նուիրական մակդիրներով վերա-

պատուել կորստեան դուներ կառուցա-
նողներն ու պահպանողները: Ենոր Արք-
բաղան պարտքն էր՝ մանաւանդ թէ՛ ըս-
տիպողական դաւանութիւնը՝ որ հիմայ
տուաւել եւս է, այնպէս զանոնք պատ-
ուել, ինչպէս որ պատուեր էր, որ ետ-
քէն բիւրաւորներու կրկնել տայ, որպէս
զի ճանչնան ընդ բուն հովուին ժողովոյն
ու բայ վարատողը, ճանչնան իրենց
հովուին ճայնն ու օտարի դէտ չը պնդին:

Հակառակորդը իւր լեզուին մէջ
աղատ էր ան նոյն կերպով զՆորին Արք-
բաղնութիւնն անուագելու, տարակոյս չը
կայ՝ որ ան նոյն ամպարիշտ ամպարհա-
ւաճութեամբ, որով զՔրիստոս ու իւր
սուրբ Աւաքեայներն ու Արանաշնորհ
Հայրապետները հերձեալք անուանարկ
առնելու կը խիղախէին: Այն. — Ա՛ջ է
Աւաքեալ մեծ բան զՈր աւաքեայն,
եթէ Տանուտէրը Բէեդդեբուդ կոչեցին,
զարմանք է՝ եթէ ընտանիքն ալ կոչ-
ուին, շատ է աշակերտին իւր Արդա-
պետին պէս կոչուիլը:

Հայաստանեայց Ապիսկոպոսին Փի-
լիսոփայական և Բարուածաբանական
սկզբունքէն զանդատ կ'ընէ, թէ ինչու
ճշգրութեամբ 'ի կիր չ'առնելը, ինչու

ապրա կը զանգատի նորէն՝ երբոր Փիլիստփայական և Մատուածաբանական ճըշգուծեամբ իրենց անուն կը չափէ: Առսաւորչի աւանդապահ լեզուն՝ չկտէ ալէլուքով պատուել իւր սուրբ խորհուրդներն ու անանդներն անպատուողները: — Արտնելու ի՞նչ ունիս՝ եղբայր Արեց. կ'անիրաւէ՞ զքեզ՝ «Նորին Արբաղ» նուծիւնը: Արդարեւ չէ. ան նոյն անուամբ կը կոչէ զքեզ՝ որով զքեզ զուինքնդ կ'անուանես: Օքեզ մոլորեալ և մոլորեցուցիչ կոչեր է. այլ ահա շուր նոյն է՝ ընդ որով քու բնուծիւնդ կը դնես եղած՝ ՚ի բնէ շուր: Ապա՛ աս ալ մէկ ուրիշ փաստ մըն էր իւր բերանը ճշմարտութեան:

Անձին թշնամին վասն Մատուծոյ ըստ Մատուծոյ սիրել Տրամայիմբ. այլ վասըն ո՞յր՝ Մատուծոյ խորհրդոց և Ակեղեցւոյ թշնամիները, և ո՞ւստի Տրամայիմբ սիրել ըստ = ոչ = աշխարհի՛ ըստ Մատուծոյ:

Թէպէտ ո՛չ յայտնի, գաղտնի է իւր այս պահանջը և ընդ նւթին քողով, (հակառակորդին բարի շուր անուն նոր տրուած զրբուկին մէջ, եր. 4—11) եւ այսչափ ալ անսովոր և օտարոտի. իւր

մնացեալ պահանջեցր մէջ ալ ասկէց
աւելի արդարութիւն մնտուելը քրէա-
կան յանցանք է. զորոց քիչերը 'ի բազ-
մաց կ'ուղեմք հոս 'ի հանդէս բերել.
յանկեղծ սէր՝ Նորին Արքաղնութեան
Ետտուածային բանին բարոգութեանը՝
տանել խնդրելով և այն ծանր տաղ-
տուկը՝ որ 'ի կատաղի մոլեգնութենէ
հակառակորդին կ'ազդուի բարեպարիշտ
լսելեաց. զոր չարամտութեամբ՝ Նորին
Արքաղնութեան գործքին վրայ կը դնէ
հակառակորդը. ու թէ որ 'ի փորձոյ
իրաց չը դիտնայինք այն մեծ տարժան-
մունքն ու տաղտկութիւնը որ կը կրէ
անկրօն մը Արքաղան բանի մը վերծա-
նութենէն, չ'էինք կրնար կերպով մը
մեկնել իւր դժբաղդ անբանելի զգումին ու
յանչրութիւնն ալ: (հակառակորդ բարի
մարդոյն մէջ, եր. 4—5) — Եւ միթէ
ան նոյն ծանր և աւաւել եւս տաղտուկ
ձանձրութիւն ու վիշտը եւս չ'էր կրէր
ունկն երկիւղած, քու մոլեղին շունչէդ
մոլեղնութիւնն փչելէդ . . . :

— Մարդ պղուտոնի պէս անժպիտ
երես ալ ունենայ՝ անհնար է որ չը խորն-
դայ, տեսնելով հակառակորդին հենդնելն
դՆորին Արքաղնութիւնը, թէ «Մատ-

22 Թէոս Արքեպիսկոպոսին խօսքին նա
 22 յելով, Աւրոսայի՝ Ասիայի և Ամերի-
 22 կայի 80 կամ 100 միլիոնն (1) բրօթէս
 22 Թանգնէրը առ հասարակ մութ և հեշ-
 22 տախտութեան կրիւք համակեալ ան-
 22 ժուժկալ և աղտեղի բարուց տէր մար-
 22 դիկ են՝ (Եր. 11): Հենգնել մը,
 որ ո՛չ զայս՝ զինքն է հենգնէր. Փիլի-
 սոփայութեան ուսուցչի մը՝ չէինք նե-
 րէր՝ յասացելոյն սահմանափար առ սասցելոն՝ ար-
 յակափար իմաստակութեամբ՝ ինչպէս կղկճա-
 նեն Տրամաբանք, յաղթութեան դարձիք
 խլիլու դակատելուն: Հայաստանեայց
 Հայրապետը Հայրիկ Արարիկից զէմ
 զրած ըլլալով իւր դորժքին մէկ մասը,
 ինչպէս միւս մասն ալ Հայրիկ Հովհան-
 կաննէրուն և ոչ Հուովմայեցւոյ Ատալինայ
 և այլոց զէմ, ի՛նչ որ անոնց վրայօք
 ՚ի փոյն զիտէր, ըստ որբւմ մեծ առնչու-
 Թիւն մը՝ ա՛յնչափ որչափ որ ինքը ունեցաւ
 այս ազանդաւորաց հետ՝ ուրիշ մը չք
 կրցաւ ունենալ, և ի՛նչ որ այն առն-
 չութեամբ աղէկ զիտցաւ ու տեղի կեցաւ

1. Այս Թուարկութեան վրայօք տե՛ս նոր տրու-
 տած «Հայոց Եկեղեցին և Ամերիկացի քարոզիչք
 «80 միլիոն մեծ աւաին վրայօք» անուն տետրա-
 կին մէջ:

նէ անոնք զրեց, բողոքականի անուամբ՝
 Հայազնի աղանդաւորները խմանալով, և
 ո՛չ օտար ազգերը. ինչպէս հակառակորդն
 ալ յակաւայս՝ կամ յանդոյշս խոստովաներ է
 երկու թուղթ առաջ՝ թէ Սրբազանը կ'ըսէ
 թէ « Հայազնի » բողոքականն
 այսպէս և այսպէս են (եր. 4) :
 Ան նոյն խօսքերուն համար է աս
 բաժը, որ ետքը բացատրելու ատենն
 ինչ փիլիսոփայ գործք, ամեն ազգաց
 հետ կ'ուղէ բաժնել իրենց յարմար
 ցուածները :

« Իբօթէսթանդները աչքին փուշ
 եղած են » եղեր Սրբազանին (եր. 6) :
 Ինչո՞ւ չէ. և միթէ ինքը ու իւր բարձր
 իշխանութիւնը հակառակորդին աչքին
 է՛ն խոր խայթող փուշը եղած չէ՞ :
 Հակառակորդը ասիկայ կը լռէ. բայց
 հաղարումէկ անցքեր՝ զորս քաղաքական
 օրէնք լռել կը հրամային տպադրու-
 բութեան, վկայ են անոր անանկ ըլլա-
 լուն. ասոր ալ է՛ն մեծ ապացոյց՝ Անոր
 զրբին տարիներէ ՚ի վեր տպուած ըլլա-
 լին ետեւ երբոր իշխանութեան Գահը
 դնաց Վնքը՝ ա՛ն ատեն եղած վատասիրտ
 յարձակումը հակառակորդին : — Ինչո՞ւ
 բրօթէսթանդները Անոր աչքին փուշ

բնութեամբը կը տկարանար յամառ սիրտերուն վիմնդէն կարծրութիւնը կակղելու : Առաքելաբար կը կրօրէր փոխանակել ըլլային Վուսաւորչեան միաբանութենէն՝ ի ճողով աշար (եր . 3) , ըստ մարմաջերոյ լսելեացն վարդապետելու : Այլ զՎութեան սիրտ բերողները՝ ՚ի սէր մեծանդրէն հաստատէր . և «Ս՛վ է որ ու» յ լսա առնիցէ» զնա այնչափ, «Նթէ ոչ» որ արտփցին» առ ՚ի նմանէ ըստ Աստուծոյ (Բ. Կորնթ. Բ. 2) : — Այլ ի ըրաւ է, բողոքարկուք քանի որ հաստուեն ճշմարտութեան, փուշ են Կորին Սրբազնութեան և ցաւ անպակաս . բայց ոչ իրենց անբնէն, զորս սիրով անդրէն կընդունի՝ եթէ դառնան . . . : Ինչպէս և Առաքելի վերան Անոր անմեծաները, ինտոր որ հակառակորդը կը կարծէ, (եր . 7) : Հասեր առաջուց, և շատեր ալ յայտնի ազդեցութեամբ նորին Աստուածային բանից ուղիղ համառօտութեան գրքին՝ յաղիւնս և ՚ի պտուղ՝ դարձ ըրին ՚ի մայր իւրեանց Նկեղեցին, որոց անունները Աստուածեղէն յարկերէն ՚ի ձայն ցնծութեան հնչուցան . և որք Ազգային բարեպաշտ լրացրայ մ. Ջ թօթա

բեր դուժեր եղան 'ի սուգ մեծ՝ Աւետա-
տաբերին . . . : Մտասենք՝ ինչ զարձեր
ալ 'ի պտուղս աւելնայուն չար հարցոյ և չար
քի սորնէին . . . :

Երամ սրտիւ դառնապէս՝ սս երկ-
րորդ անգամ է՝ կը դանդառի թէ՛ 'Ար-
բին Արբաղնութիւնը հալածեր է զիրենք.
Թէ որ տիրապէս հալածանք մը եղած
կայ, իրաւ որ բողոքական իշխանու-
թեանց մէն արեւի օրէնքներն ասկէ քիչ
հալածանք չէ որ կ'ընեն Ասթուիկ և
Հրէայ Աղլերուն ու Բրօթէսթանդից ար-
տօնութեանցը մէջ. որ Հայ Վերջ (ինչ-
պէս անուղղակի կերպով կ'իմացընէ
եր. 95), Բրօթէսթանդ հակառակորդ
մը մեղմէ աւելի աղէկ դիտէ սս օրէնքնե-
րը. և որ՝ մասն ունէր՝ քանի մը տա-
րի առաջ Միջագիւղի հրկիղեալ Հրէից
հայ բաժնելու եղանակաւ եղած անուղ-
ղակի հալածանքին մէջ, որ շատ սուղի
պիտի նստէր իւր անաշու խոնհոսիւնը . . . :
Քոցենք սս գլուխը. և ուրիշ անգամ՝
թէ որ պէտք ըլլայ նէ՛ Բրօթէսթանդնե-
րուն էն մեծ հալածանքներն ալ որ ընդ-
դէմ Պասպականայ՝ շնորհք կ'ընեմք իւր
անկեղծ ճշմարտասիրութեանը վրայ սը-
տակ արտախուրելու .

Պանք այժմ իւր դործքին առաջին
և վերջին միակ նպատակին , որ (մնա-
ցեալները հետևորդ են) ; է այս՝ թէ մարդս
բնութեամբ չար է , չար կը ծնանի , չար կարգի : ու
(Ներևս) չար ալ կը մեռնի . որ վեր 'ի վայր կը
հաստատէ իւր գրքուկին մէջ , ընդդէմ
հորին Արքադնութեան Բարե մարդ և Բարե
դիտորանեաց գրքին . յորում Ա. Հայրը կը
հաստատէ՝ թէ մարդս 'ի բնէ բարի է . յազար
համա յեղեալ յընդրութեան բարոյ և չարի . հաս-
տատեալ 'ի կեալ բարոյ , այլ մեղս 'ի չարն . ու
բով և յընդգրկելն զբարին՝ Աստուծոյ զբնութեամբ շը-
նարեօժն զարդարի 'ի զբնութեան . ապա Նե ոչ 'ի չարն
չախարեալ և 'ի զբարոյ շնորհացն Աստուծոյ ոչ
հասի :

Յայտնի է ընթերցողաց որ մազան-
վրէպ հաւատարմութեամբ համառօտած
եմք այս կտորը՝ Աորին Արքադնութեան
իրբև նպատակը . որ սուրբ Պրոյ և
Աթուրիկէ Նկեղեցւոյն վարդապետու-
թիւնն է . ինչպէս յընթացս բանիս սխախ-
տեանեմք և զայն ևս՝ որ հակառակորդն
ալ կամակար կ'ընդունի :

Այս դառնամք հակառակորդին շող-
վադիւանացը՝ որ ձայն ձգէր բորենի ու-
թով՝ Գեղաբեան , Գեղաբեան կերեօրինասութեան
է ա՛ր կը սօսուայ :

Նզովք որոյ միանգամ հետտեն ճըշմարտութեան. նզովեալ երկրորդ անգամ, որ զլոյսն ասեն խաւար և զխաւարն լոյս. վա՛յ, որ ասեն զչարն բարի, և զբարին չար . . . :

Այլ ո՛րչափ սուտ, խաբեբայ, նենգ, ժուռ է իւր ձայնը, իւր խիղ վկայելը կ'օգտէ ցուցունելու : Իւր 13—18 երեսներուն մէջ Վեղաղեան հերետիկոսութեան ինչ ըլլալը մանրամասնաբար բացատրելովը՝ մեզ խնայե՛ր է յոգնութենէ, իւր ըրածը զըօրարտութիւն ըլլալը ցուցունելու համար. այս մեծ երախտեաց փոխարէնը կը հատուցանեմք :

Իայց առաջ առա՛ջ սա երկու խօսքն ալ ըսել կ'ուզեմք ընթերցողայազատ դատողութեանը աւելի՛ լոյս մը տալու նպատակաւ :

— Նախնի « Հայրապետք և երիցունք . . . ընդունելի համարելին դամէնայն ճշմարտութիւն յու՛մմէ և իցէ ապեալ » (Քլէօրի . 'ի կենցաղն Խորայեւացոց և Վրխատ. եր. 315. Թարգմանեալ և տպեալ 'ի Վենետիկ) : Օրփործովը հաստատեց Սուրբն Աիւրեղ Աղեքսանդրեայ Հայրապետն՝ այսպէս գըրելով առ Նւղողիոս երէցն գործակալ

իւր 'ի Ա. Պայիս . «Օմեկնութիւնն՝ զոր
 » Վրեւելեայքն արարին (վասն երկու և
 » մի բնութեան), մերժեն ոմանք և ա-
 » սինն ընդէ՛ր իսկ ընկալաւ զնոսաՆշալիս-
 » կոպոսն Վդեքսանդրեայ , և զովեայ
 » ևս զնոսա . . . : Այլ այնպիսեացն որ
 » այսու ինչ ստղտանեն զմեզ՝ պարտ է
 » տալ պատասխանի՛ թէ ո՛չ յամենայնէ՛
 » զոր ինչ հերետիկոսքն ասեն՝ իսկ և
 » իսկ պարտ իցէ խորշէլ և մերժել .
 » քանզի բազում ինչ խոստովանին յայն-
 » ցանէ՛ զոր և մեքն հաստատեմք »
 (տես 'ի պատմ. տիեզեր. Վաթրճեանց .
 2 . Յովսեփայ . 'ի հատ . Բ . եր . 427—428
 'ի ծանօթութեան) : — Ապա կրնայ ըլլալ
 որ նորին Արքազնութեան քարոզած ճշ-
 մարտութիւններէն ինչ ինչ հերետիկոս-
 ներէն ոմանք ալ խոստովանին . ինչպէս
 Արքորդուէ և Վարդեղուէ խորհուրդները
 'Վախախնամուէ , 'Վախասահմանութեան
 և այլն և այլն և այլն , վարդապետու-
 թիւնները՝ բողոքականք ալ նորին Արքազ-
 նութիւնն ալ ան նոյն կերպով կը հաստա-
 տեն . ուրիմն հակառակորդը ոչ այնչափ
 Պեղաղեան՝ որչափ բողոքական կրնար
 զրպարտել զհայրապետը . Հակառակորդն
 ալ շատ բանի մէջ՝ Աստուծոյ գոյութեանը

վրայ, Երարչապետութեանը և ուրիշ
 բաներու վրայ Մահմե տականին, Հրէա-
 յին և ուրիշ շատ ազգերու ևս և ազանդ-
 ներու հետ միաբան է. ուրեմն հակա-
 աակորդը Հրէա՞յ է: -Չէ՛. մենք կը խը-
 նայենք իրեն սա անպատուութիւնը.
 բայց թո՛ղ ներէ ինձի՛ իւր տրամաբա-
 նութիւնը որբազրելու. իւր սեւադէմ մո-
 լորութիւններն ու իմաստակութիւնները
 առջին դնելու, որովք անչա՛փ կը ղեղծա-
 նի բանի որ յառաջ կ'երթայ, որպէս զի՞
 իւր աշակերտացն ալ սորվեցընէ թէ ա-
 սոնք ալ տրամաբանական իմաստակու-
 թիւններ են, որովք ինքը դժայրապետը
 կը զբոբարտէ. և ձև չը թողուր իմաս-
 տակութեան՝ որ իւր փոքրիկ գրքուկին
 մէջ իրարու վրայ չը խուկէ, իբր թէ
 իմաստակութեանց հայրն ըլլար:

Եւ յս զբոբարտութեան մէջ առջի ի-
 մաստակութիւնն է անկարար Բոսորիո-նի-ն
 մասանց:

Պեղազեան հերետիկոսութիւնը ման-
 թաման կը բացատրէ. Հայրապետին
 ալ՝ Պեղա՞թեան հերետիկոս-նի-նը ասե՛նե՛ի՞ք՝ ասե՛ն
 մասան՝ փնթըր՞ը ընդունելը ապացուցանել կը
 խոստանայ, ինչպէս կը պահանջէր օ-
 րէնքն իրաւանց: Աւստի՞ որովհետև Պե-

դադեան մոյորութիւնը կուսուցանէ՝ ըստ
 իւր, թէ « մարդ 'ի բնէ բարի է » . —
 « Բոգամայ մեղքը իրեն սեպհականեալ
 էր » . — « Սկզբնական մեղք (չը կայ) » .
 — « Վերստին ծննդեան և սուրբ Հոգւոյն
 » կենդանարար շնորհաց հարկաւորութիւն
 » (չը կայ) » (եր . 13) . « Պեղադեանք
 » կուրանան շնորհաց ազգեցութիւնը կամ
 » քին վրայ . . . նաև շնորհաց հարկաւորու
 » թեանը սահմանը խիստ կամփոփեն՝ սոր
 » վեցընեւով՝ թէ շնորհքը ամեն մարդոց
 » հարկաւոր է » (եր . 14) . « Եւանց շը
 » նորհաց ընդունելի կ'ըլլան Եստուծոյ »
 (եր . 15) : « Պեղադեանք հարկաւորապէս
 » մէկդի ձգեցին Ս . Օգոստինոսի որոշումը
 » հեթանոսական առաքինութեան նկատ
 » մամբ , որ իրեն նպատակ ունի անհա
 » տից կամ ընկերական երջանկութիւնը ,
 » և Եւետարանական առաքինութեան նը
 » կատմամբ , որ է « Հոգւոյն պտուղը » ,
 » և որուն վախճանն է Եստուծոյ փառքը
 » և հոգւոյ փրկութիւնը » (եր . 15) : « Պե
 » ղադեան վարդապետուն յարողներէն
 » զրեթէ ամենքն ալ կուրանան և կը
 » մերժեն Քրիստոսի Եստուծութիւնը ,
 » և զինքը արարած կը դաւանին , և թէ
 » եկած է յաշխարհ՝ ճշմարտութիւն

,, յայտնելու և մեզի կատարեալ օրի-
 ,, նակ մը տալու... : Ընդհանրապէս ա-
 ,, մենքն ալ... կը մերժեն անվախճան
 ,, սլատոյ վարդապետութիւնը... » (Եր-
 ,, 17) : Վերջապէս՝ « Ընկեղծ Պեղազեան
 ,, մը աներկիւղութեամբ պէտք է դա-
 ,, ւանի թէ մարդ ՚ի բնէ բարի ըլլալով՝
 ,, չ՞ունի կարօտութիւն քառութեան և
 ,, սուրբ հոգիով վերակենդանութեան ,
 ,, և թէ հեթանոսը կրնայ փրկուի բնական լու-
 ,, սով կամ կրօնքով, ինչպէս որ Քրիս-
 ,, տոնեան՝ Աւետարանով » (Եր . 18) :
 Այս հակառակորդը հաստատելու ապա-
 ցուցանելու էր , թէ՛ Արիւն Սրբազնու-
 թիւնը « առինը՝ առն կերպի » և ոչ միւր է-կ-
 տակա՝ կը քարոզէր իւր գրքին մէջ : —
 Այլ ընդ վայր կը յողնի մարդ՝ թէ որ
 աս կատարեալ ապացուցութիւնը փնտը-
 ուէ : Այո՛ . քանի մը օրինակներ մէջ
 կը բերէ անոր խօսքերէն ապացուցանե-
 լու համար՝ թէ Սրբազանը կատարելա-
 պէս և բոլորովինք , անխառն անխար-
 դախ և թորակէ անցած Պեղազեան է .
 այլ դժբաղդաբար՝ անխորար մասանց խառն-
 կութեամբ իմաստակելով . և ՚ի նոսին՝ ուրիշ
 բիւր մը նենգաշար իմաստակութիւններ
 եւս խառնելով, զորս կարգաւ պիտի

տեսնամք : Այլա՛ ապա ցոյցի համար՝ իւր
բերած օրինակները տեսնամք :

18—20 երեսներուն մէջ՝ Աորին Սրբ-
բաղնութեան 1—3 երեսներուն մէջ բու-
վանդակեալ խօսքերէն քաղուածք մը
կ'ընէ . յորս Սրբազանը կ'ըսէ թէ մար-
դըս 'ի բնէ բարի է , վասն զի արարչա-
գործեալ է յԱստուծոյ : Աւ յի՛րաւի ,
եթէ արար Աստուած զմարդն « ըստ
պատկերի իւրում և ըստ նմանութեան » ,
հայհոյութիւն չէ՞ ըսելը՝ թէ ուրեմն ու-
րա՞ր զմարդն 'ի բնէ չար . զի ասկէց եւս պի-
տի հետեւի՝ թէ ուրեմն և Աստուծոյ եր . . .
ո՞ր անբար հայհոյութեանս . հետեւու-
թիւնը չե՛մ ըսել : Աւ միթէ՛ ան նոյն
արարչական զօրութիւնը անգործ է հի-
մայ մարդոց ծննդեանը մէջ . նոյն արար-
չական զօրութի՛ւնն է ստեղծագործողը .
ասպա ըստ իւրո՞ւս դասերէ և նմանութեան է
ստեղծեալը՝ բարի : Այ՛ ուղէ՛ Մանիքեցին
քարողէ աս , կ'ուղէ՛ Պեղագիտոս , և կ'ու-
ղէ՛ անկրօն մը . ո՛վ ալ խօսի ճշմար-
տութիւնը՝ սուրբ Աիւրեղ կ'ընդունի :

Այս առաջին քաղուածին ճշմար-
տութիւնը՝ ըստ իւրում բանի՝ Պեղագի-
տոն ալ կ'ընդունի եղէք . (որ սուտ է .
հումաճայնութեամբ է անոր ընդունածը

և յոյժ հակառակ մտօք՝ «Մորին Սըր-
բաղնութեան քարոզածին . որ պիտի
տեսնամք՝ աս մասանց թուարկութեան
վերջը) : Բարի՛ . ուրեմն Երկրորդին
դամք :

20—21 Երեսներուն մէջ Հայրա-
պետին 5 երեսէն քաղուած մը կ'ընէ .
որ է այս . « բայց չարը ո՛չ այլ ինչ
» է , եթէ ոչ միայն պակասութիւն բար-
»ւոյն : Աւստի երբոր մարդս իրեն անձ-
»նիշխան կամօքը կը դադարի և կամ
» կը պակասի բարի գործելէն և կը հա-
» կի կը դակասի չարագործութեան , այն
» ժամանակը կ'ըլլայ բնութեամբ բարի
» մարդը՝ չար գործքով մեղաւոր և չար
» մարդ — : Եւստի՛ ի պտղոյ նոցա ծանի-
» ջնք զնոսա » : — Եւ ասոր վրայ կը յա-
ւելու հակառակորդը : « Հոս ալ՝ Պե-
» դագիոսի նման , կուրանայ սկզբնական
» մեղքը , և բոլոր մեղքը մարդոյս ան-
» կեալ վիճակին չտար , այլ ՚ի բնէ բարի
» էակի մը ազատ կամացը կուտայ » :

«Անդժոռ չարամիտ խաբէութիւն
մըն է կ'ընէ հոս . Սրբազանը այն տեղ
մարդկան վերականգնեալ բնութեան
վրայ խօսելով՝ սկզբնական մեղքը յի-
շելու բնա՛ւ պարտաւորութիւն մը չ'ու-

նէր ան նոյն խօսքին մէջ. քանի՛ որ
 հակառակորդը աղէկ գիտէր՝ Նորին Արք.
 բաղնուէ սկզբնական մեղաց մեծ պաշտ.
 պաններէն մէկն ըլլալը. ըստ որում նոյն
 գրքին մէջ 132—145 երեսներուն մէջ
 ալ մկրտութեան վարդապետութիւնը
 սրբաւոր և փրկութիւն քարոզելը ան նոյն բա.
 նը հաստատել էր: Աթէ մկրտութիւ.
 նը՝ ըստ Հայ Ակեղեցւոյն՝ բան մը կը
 սրբէ, սկզբնական մեղքն է. թէ որ ըս.
 կըզբնական մեղքը չը սրբէր մանկանց
 տղայոց, և զանոնք փրկութեան ճամբան
 չ՝առաջնորդէր, Հայոց համար պիտա.
 կաբար անուանել էր սրբարար և փրկա.
 գործ. բայց Հայք պիտակաբար չ՛են դա.
 ւանիր այսպէս. շատ գիրքեր աս բանը և
 նոյն խի բողոքականը կը խոստովանի
 թէ կը հաստատեն: Ես ասանկ ըլլալով՝
 ամենեւին հարկաւորութիւն չունէր
 Արքագանը ան նոյն տեղը սկզբնական
 մեղաց վարդապետութիւնը յանուանէ
 ՚ի ներքս ամէլու: Ա՛ւր Արքագանը ներ.
 գործական մեղաց վրայ կը խօսէր, և
 միայն ներգործական մեղաց վրայ. հոն
 հարկ մը չը կար վրան սկզբնականն ալ
 յիշելու. և չը յիշելը օւրացութիւն
 չ՛էր ըլլար: Ա՛ւր սր Եստուծոյ մէկ ըս.

տորոգելիքին վրայ խօսուի, հոն Մենոր միւս ստորոգելեացը վրայ ալ միանգամայն խօսելու օրէնք մը չըկայ, զանոնք ուրացած չըլլալու համար. բաւական որ խօսողը ուրիշ անգամ զայն յայտնուի ուրացած չ'ըլլայ: Ուստի որովհետեւ Սրբազանն ալ աննոյն գրքին 132—145 երեսներուն մէջ, եւս և ուրիշ գրոց մէջ խոստովանած է սկզբնական մեղաց գոյութիւնը, և անոր բոլոր Աղամայ սերնդեան փոխանցումը, ուրեմն սուտ հետեւութիւն է հակառակորդին անոր խօսքէն ասոր ուրացութիւնը մակաբերելը. ուրեմն Սրբազանը կը խոստովանի ընդդէմ Պեղապետի սկզբնական մեղաց կենալը. ինչպէս և յայտնասպէս ալ ըսած է. «Սկստութիւնն է խորհուրդ» սրբարար, որ սրբէ զհոգին 'ի սկզբնս» կան Քրիստոս (ի խորհրդած. շնորհաց. եր. 128): Ուրեմն Սրբազանը՝ Պեղապետի հակառակ կ'ուսուցանէ. ապա ուրեմն Պեղապետն է Սրբազանը...:

«Եւ բոլոր մեղքը մարդոյս անկեալ» լիճակին չը տար. այլ 'ի Բնէ Բնէ էալ» կի մը ազատ կամացը կուտայ»: — Կը փափաքէինք գիտնալ, թէ արդեօք որի՞ կուտայ հակառակորդը Աղամայ Աղին

դրախտին մէջ՝ և բիւբաւոր հրեղինաց
 Սրբութեան Ըթուին շուրջը մեղանչե-
 նին . անոնց անկեալ չ'է նէ ոչ անկեալ բնու-
 թեան ազար համայն . և ինչո՞ւ Երբին Սրբ-
 բազնութիւնը՝ իսկզբնական մեղաց սրբ-
 եալ էակի մը ազար համայն չը տայ մեղ-
 քը , և (անիմանալի բառիւ) անկեալ բնու-
 թեան տայ . որպէս զի հակառակի՞ Պե-
 ղազիտի : Այո՛ . որպէս զի Պեղազեան
 չ'ըլլայ, անոր մէկ բառը կամ ճշմարտութիւնը
 դաւանելով : Իայց անանկ ալ ընէր նէ՛
 որովհետեւ բողոքականին պիտի միա-
 բանէր , բողոքական կ'ըլլա՞ր : Հակա-
 ռակորդը անտարակոյս չ'ընդունիր ասի-
 կայ . և սակայն՝ իւր դրութեան ամե-
 նաճշմարիտ հետեւանքն է : Աս ալ՝ մէկ
 ուրիշ մոլորութիւն իմաստակութիւն մըն
 է , որուն դեռ անուն մը տուած չ'է՛ն
 տրամաբանք . իբր զի՛ ապացոյցութեան ի-
 պարհամանացին հակառակը :

Շարունակե՛նք իւր մասանց Թուար-
 կութիւնը :

Հայրապետին՝ Պօղոս Բուսքեղոյն առ
 Հռովմայեցիս, 13. 15—19. զրած « Իսկ
 » արդ ի՛նչ որ կ'ընեմ՝ չ'եմ ձանձնար .
 » չ'է՛ Թէ ի՛նչ որ կ'ուզեմ՝ ան կ'ընեմ ,
 » հասկա ի՛նչ որ կ'ատեմ՝ ան կ'ընեմ և

,, այլն ,, խօսքը յառաջ բերելը իւր 21
 երեսին մէջ յիշելով, և իբրեւ սլառաս-
 խան՝ Մուսքելոյն նոյն խօսքին շարունակ
 կութեան մնացորդը աւելցնելով վրան՝
 որ գրեթէ վերի խօսքին կրկնութիւնն
 է, խրամ ցաթկելով փախուստ մը կու-
 տայ : Կը վախնայ հոն Մուսքեայն ալ
 Պեղազեան է եղեր ահի հաստատելու :
 — Ինչո՞ւ կը խրտչես՝ ե՛ղջայր. դրութիւ-
 նըդ ի՞նչ էր . ո՛վ որ հերեփինս մը խօսեցուն
 նմա խօսքըն՝ ան նոյն հերեփինսու-
 թեան մը
 եղած, ի՛նչու չ՛էի՞ր ըսեր . ահա՛ Պօղոս
 Մուսքեալ ալ Պեղազիոսի խօսքերուն
 նման խօսքեր կը զրուցէ . սկզբնական
 մեղքը չը յիշեր կոր . ըրածս ալ՝ բնու-
 թեանս չ՛ուղածը՝ չախորժածը՝ ատածն
 է կ'ըսէ . որ ըսել է ՚ի բնէ բարէ եմ, ուս-
 տի բարին կ'ուղեմ. չար չ'եմ ՚ի բնէ, և
 վատնորոյ կ'ատեմ չարը . ու նաեւ չարը՝
 որ կը գործեմ, ես չ'եմ, սխարականու-
 թիւնս է . ինչո՞ւ Պեղազեան է չ'ես ը-
 սեր խորին իմաստութեամբդ . և ինչո՞ւ
 անոր « չ'է՛ թէ ես կ'ընեմ (չար գործ-
 ,, քը՝ մեղքը) հասցա մեղքը՝ որ իմ ներ-
 ,, սիդիս կը բնակի » խօսքին համար՝ ին-
 չո՞ւ չ'ես ըսեր՝ իմաստունդ, թէ կամայ
 մեծնական ազգութեան կոպտայ . զի չ'է՛ թէ,

կամքն է գործողը զչար՝ կ'ըսէ, կամքը
չարը չ'ախորժիր. այլ չ'կամութիւնը.
« չէ՛ թէ ի՛նչ որ կուզեմ ան կընեմ,
» այլ ի՛նչ որ կատեմ՝ ան կընեմ ».
կամքը՝ Ռեբեկայի հարկաւորութեան ենթակայ ըլլալով՝ հարկաւորութենէ մոռելով իբրեւ երկանու
տաբ՝ (ինչպէս կըսէ Սրբազանի վարդապետութեան համար, եր. 27—28). կը
գործէ կոր ինչ որ կատէ և ինչ որ չուզեր
ընել: Ինչո՞ւ չես ըսեր ասանկ. դէմդ պա՞տ ելաւ. մինակ Սատթէոս
Սրբազանը աս խօսքս ըսէ նէ կը մոլորի.
Սատթէոս Պօղոսի խօսքը կրկնէ՞ նէ կը
մոլորի. դո՞ւն ես մոլորողը հակասութեամբ,
չէ նէ Սատթէոս:

Ի՛նչ որ ալ է նէ՛ որովհետեւ հա
կառակորդը խրամ կը ցաթիկէ, մենք ալ
չուտ վազենք:

« Հետեւեալ խօսքը լիովին համա
» ձայն է Պեղազիոսի՝ նկատմամբ շնոր
» հաց վարդապետութեան: Շնորհք
» բաւով ի՛նչ կը նշանակէ նէ՛ մենք
» չենք կրնար ցուցընել. ինչ որ ըլլայ
» ալ նէ, ադ շնորհաց ընդունարան ան
» ճը՛ նախ՝ ի սկզբան ինք իր ազատ կա
» մօքը կընտրէ երկնից ճամբան. և յետ
» այնորից և վասն այնորից շնորհք ընդունած

,, է ,, (Եր . 22) : Հետեւեալ խօսք ըսածն
 ալ «Նորին Արքազնութեան գրքէն» աս է,
 զոր աւրնութիւն կը դնէ . «Տես , բարեմիտ
 ,, ընթերցող , Յիսուս Փրկիչն մեր անանկ-
 ,, ները իրեն փրկարար շնորհքներուն հա-
 ,, ղորդ կընէր , որոնք որ իրենց հոգեւոր
 ,, բարեմասնութիւնը և երկնից արքայու-
 ,, թեան Վուսաշաւիղ Ճանապարհը իրենց
 ,, անձնիշխան կամքովսին ընտրեցին . ա-
 ,, սոր համար կը հրամայէր . — Աթէ որ
 ,, կամի զկնի իմ դալ , ուրասցի զանձն և
 ,, աւցէ զխաչ իւր և եկեսցէ զկնի իմ —»
 (Եր . 7) :

Ալ աս տեղը՝ աս երեք չորս տող
 խօսքերուն մէջ՝ մինակ սուտ , մինակ
 խաբէութիւն , մինակ խարդախութիւն՝
 զրպարտութիւն միայն , և այն՝ միայն
 խրամ ցաթկելով չէ . ասոնց ամենէն
 նոր խառնուրդ՝ նոր իմաստակութիւն
 մը , թերեւս մօտելով իմն և կրկնելով
 իւր այնչափ սիրելի անկասար ճասանց խոսք-
 կութեան իմաստակութեանը :

Արքազանին մէկ կտոր խօսքը միայն
 յիշելով , և այն՝ ա՛ն յօդուածը՝ որ « ա-
 զատ կամաց վնէլսն ՚ի մարդ » իբրեւ օ-
 բինակ կամ թէ որ կուզուի՝ իբրեւ ա-
 ռաջարկութիւն մէջ կը բերէ . յորմէ՝

Թէ որ հետեւելիք մը կայ նէ՛ աս պի-
 տի ըլլայ՝ Թէ Արքայազանը կը մուրի . զան զի ու-
 զաս կամէ կը քարոզէ : Ըստ որում՝ բողոքա-
 կան դրութիւնն ալ կը պահանջէ որ՝
 մէկ խօսք մը ի՛նչ բանի համար , ի՛նչ բան բացար-
 բէլու համար գործածուած է նէ՛ ան նոյն բանին
 ապացոյց կրնայ ըլլալ : Բացատրութեանց մէջ
 շատ վերացուցումներ կ'ըլլան . ուստի՝
 ի՛նչ բան միայն կը բացատրուի նէ՛ ա-
 նո՛ր և եթ վկայութիւն կրնան ըլլալ
 այն խօսքերը . և չը դուրսուածը՝ չէ Թէ
 ուրացուած , այլ վերացուցուած կ'ըլ-
 լայ . ինչպէս Արքայազանին այս խօսքին
 մէջ՝ արդարեւ նախընթաց շնորհքը վե-
 րացուցուած՝ ազատ կամաց վրայ միայն
 ծանօթութիւն մը կ'ըլլայ : Ուստի՝ կը
 դարմանամք՝ որ հակառակորդը՝ եր-
 կուց աշխարհաց բարձր տրամաբանու-
 թեամբ ալ չէ կրցեր խնդիրը որոշել :
 Անգիտութիւն խնդրոյ է իմաստակութիւնդ՝
 պատուելի երէց : Խնդիրը աս չէ՛ Թէ՛
 յընտրութեան բարւոյ և չարի՛ շնորհքը
 դործակի՞ց է ազատ կամաց՝ Թէ ո՛չ .
 այլ Թէ՛ ազատ կամքն է դործողը՝ ենթա-
 կայապէս : Մինակ անգիտութիւն խնդրոյ ալ չէ
 իմաստակութիւնդ . անկարար հասանց թոտարիու-
 թեան իմաստակութիւն մ'ալ վրան յաւել

ւած: — Արդարեւ տրամաբանութիւն տրա-
 մաբանութիւն տէրի ծայրէ՛րի ծայր պօռ-
 չըտողի մը տրամաբանական իմաստա-
 կուէց է՛ն շատերուն մէջ գթել գլորել
 թաւալելը՝ ծաղրէն եւել ծաղու արժանի
 բան մըն է: — Իմացական աշխարհքին
 մէջ թել առած խիստ բարձրերէն
 ամեն ատեն թռչելու սովորոյթ ընելուն
 համար՝ խրամներ ցաթկելը իրեն երկ-
 րորդ բնութիւն եղած է. և այս ան-
 դամ փոքրիկ խրամ մը չէ՛ որ կը ցաթ-
 կէ. Վաղարոսին ու մեծատան մէջ տե-
 ղի վիհէն աւելի խոր լայն վիհ մը վախ
 մը, ոտքին տակը նայի նէ բարի կը զար-
 նուի կիցնայ ու կը ջախջախի իւր բարձ-
 րավիզ գլուխը, վերէն՝ և շո՛ւտ անց-
 նելու է: — Բարե՛կամ, կա՛նգ առ վայ-
 րիկ մի, մի՛ վազեր այդչափ շուտ. Առ-
 ըին Արբաղնութեան 7 երեսին վրայ դը-
 րածին ամբողջութեանը համար 8—9 ե-
 րեսները կարդա՛յ մէյ մը, ամբողջացուր
 առաջարկութեանդ մասունքը, որ ան-
 կատար չըլլայ թուարկութիւնդ: Արագ
 կը տեսնաս նէ՛ երազդ պատմէ, ու թէ որ
 վկայութիւն կը կոչես նէ՛ կարդա՛յ ամ-
 բողջ տեսածդ, կարդա՛յ ու մի՛ վախնար.
 հոն հալածանք չը կայ, ազատ մարդ է

դած ես, անոր բռնաւորութեանը ալ
 զոհ չես ըլլար. ըլլաս նէ՛ իմաստա-
 կութեանդ պիտի ըլլաս: Կարդայ որ կը-
 սէ. « Եսկից յայտնի կըլլայ որ Եստ-
 » ծոյ սրբութի՛ն և ներքին՝ Կախախնամա-
 » ները (1) անշուշտ մեզմէ կը ստանա՞նք մեր
 » անձնիշխան ազատ կամօքը իրեն մար-
 » դասիրական կամացը հետեւիլ...: Եյս
 » ճշմարտութիւնը Սրբազան Պօղոս Ե-
 »ւաքեալը իրեն վրայով յայտնի կընէ,
 » որ Եստուած իրեն Կախախնաման շնորհ-
 » ՚ի բարոզութեան Եւետարանի և ՚ի
 » պաշտօն առաքելութեան կոչելու հա-
 » ճեր է. և ինքն ալ իրեն անձնիշխան
 » կամօքը այն յրեւիան շնորհին հնազանդե-
 » լով անգործ և բնդունայն չէ հաներ
 » Եստուծոյ յրեւիան շնորհը...: Եստուծոյ
 » արտաքին և ներքին շնորհքներուն վը-
 » ըայով ըստ կարի տեղեկութիւն տուած
 » եմք ամենուն բաժանմունքովը — Խոր-
 » հրրդածութիւն շնորհաց — գրքուկնուս
 » մէջ. ա՛ւ, կարդա՛:

« Աւերին Եստուծոյ յրեւիան և գործա-

(1) Կաղաչեմք զգրաչաբը՝ շնորհք ընել որ բարե-
 հաճի երկաթագիր խոշոր գրելու վերոյգրեալ խօս-
 քերը՝ ահնոցով անգամ չը տեսնողին խոշորութեամբ
 երեցընելու համար:

,, Դէր շնորհակերը մեզի կը պարտաւորեն մեր ...
 ,, շատ Կոմեդը հնազանդել առաքինական
 ,, գործով և հետեւիլ մեր փրկութեա
 ,, նը . . . . Եւ ,, (Եր . 8—9) :

Ազովէ՛, բա՛րեկամ՛, այս խօսքերս
 բու տետրիդ մէջը չը մտան . քեզի խո
 չընդսան չե՛ն ըլլար . նզովէ՛ որչափ և
 կուզես . բայց առա՛ջ առաջ՝ դքեղ զի՛նք
 նըդ . որ դու ալ այդ շոյն զբքուկիդ
 մէջ (Եր . 107—110) կը հաստատես
 թէ Ժարդս Հոգոյն որքոյ շնորհակեր՝ ալ Լ
 ՕՆՏ ԿԵՄ՝ ԲՈՎ կը քրթէ . ուրեմն դուն
 ալ նզովեա՛լ . ուրեմն դուն ալ Լուսա
 ւորչեան եղա՛ր . վասն զի Մատթէոսի
 վարդապետութեանը՝ որուն վրայէն այն
 չափ մոզական ուժգնութեամբ ցաթկե
 ցիր անցար՝ միաբանեցար . ուրեմն դո՛ւն
 ալ Պեղազեա՛ն . որովհետեւ Պեղազի
 ոսի հակառակ դաւանեցար . ինչչափ Մատ
 թէոս ալ հակառակ կը դաւանէր . որուն
 վրայօք խիստ համառօտ գրուցած ըլլա
 լովը հոն ան նոյն տեղը՝ լիովին տեղե
 կութիւն կուզես նէ Խորհրդածութիւն
 շնորհաց զիրքիս մէջ զբուած է կարդա
 ըսեր է . յորում՝ որպէս զի կրկին և ե
 րեքկին թորակէ անցած զուտ Պեղազ
 եան ըլլալը ադէկ հասկընաս՝ բաց՛ի բա

զու՛մ բանից , կըսէ եւս « Ըստուած մար-
 » դասէր և Մենաբարին կամի , զի ա-
 » մենայն մարդիկ կեցցեն 'ի յաւիտենա-
 » կան կեանս , և կայցեն հաստատուն 'ի
 » գիտութիւն ճշմարտութեան . և լի-
 » ցին հաղորդ և ժառանգ բարութեան
 » և փառաւորութեան իւրում . ուստի՞
 » ո՛չ յո՛ւսե՛ի զամայ զշնորհ ի-ր , և ո՛չ երբե՛+
 » պահասի 'ի պարգե-եւոյ շնոյն » (եր . 75) :
 « Դարձեալ . « Ներգործական շնորհն է՞
 » լոյս իմն գերբնական ծագեալ Մատ-
 » ուածային անսահման բարութենէ ան-
 » տի . և ներգործեալ 'ի հոգիս . սա է
 » արատէս շարժել գերբնական ունակու-
 » թեամբ զընդհանրա՞ն 'ի ծանաչումն ճշմարտու-
 » թեան » և՛ (եր . 66) : Ե յ շնորհք-
 ները չե՛ն անշըւշա յեք այնորիկ և վասն այ-
 նորիկ ըստուածը . այս շնորհքները « նախա-
 ժաման շնորհ » կոչած է Աորին Արբազ-
 նութիւնը , ինչպէս իւր Բարի մարդ
 անուն գործքէն քերած վկայութիւններ-
 նուս մէջ տեսանք . ապա՞ հակառակոր-
 զը իմանալու էր անոր աս լեզուն . ասոր
 աս վերացուցումը հասկընալու էր . որ
 յատուկ է մանաւանդ տրամաբանից :
 Մնն թե լի վրայ տրամաբանութիւն եր-
 զողը չը գիտնալ չէր կրնար . ուստի և

տղիտաբար՝ Կորին Սրբազնութե « Յիշ
 » սուս Փրկիչն մեր անանկները իրեն
 » իրարար շնորհներուն հաղորդ կրնէր » ը
 սելուն համար՝ « շնորհք բաւով ինչ
 » կրնշանակէ նէ, մենք չենք կրնար ցու
 » ցունել » ըսելուն չեմք ներեր . որ
 ՓԻԿԼԻՄԸՅԻ ցուցիչ նշանաւը կրնար
 հասկրնալ որ նախընթաց շնորհք չէ՝ .
 այն շնորհքը չէ՝ որ հեթանոսն ալ ունի
 և որուն կը հետեւ և որ իրեն իրարար չը
 ւր : Ե՛՛՛ Կորին Սրբազնութեան Կոր
 հըրդածութիւն շնորհաց գրքին մէջ
 (եր . 68) ըսածն է « Սրբարար շնոր
 » հըն է՝ գերբնական ընդունակութիւն
 » հեղեալ և ծաւալեալ ՚ի հողիս հա
 » լատացելոց՝ և մերձաւորելոց ՚ի սըր
 » բարար և արդարացուցիչ խորհուր
 » գըս ապաշխարութեան և այլն » : Ե
 սոնցմով ահա բացայայտ կերեւի՝ որ
 Կորին Սրբազնութիւնը յիս այնքի և իս
 » ըն այնքի շնորհքը յիշելովը՝ նախընթաց
 շնորհքը ուրացած չէ . ուր և քիչ մը
 ետեւ յիշած ալ է . որուն վրայէն վա
 տասիրտ փախուստով չու կառնէ բա
 ջասիրտ հակառակորդը . որպէս զի իր
 սիրելի խարդախ իմաստակութեամբը Պե
 ղաղիտի նման ցուցունէ Կորին Սրբազ

Նութեան խօսքը . թէ ուրեմն առանց շնորհաց՝ ազատ հոմեով մարդս կրնայ քրիստիէ կրսէ . և ասով մէկ ուրիշ իմաստակութիւնով մը՝ Նորին Արքայնութեան ազատ հոմեան սահմանը խիստ նեղը ամփոփելով : Ուրեմն Նորին Արքայնութիւնը Պեղազեան է :

Հետեւեալ կտորն ալ թէպէտ նոյն է գրեթէ մտօք՝ այս կտորին հետ , բայց ուրիշ խարդախութիւն մ'ալ հոն կը գտնամք :

« Հետեւեալ խօսքն ալ բոլոր Պեղազեանց գործածած լեզուն է՝ նկատմամբ Արքայութիւն ձեռք ձգելու ազատ կամօք և բարեպաշտութեամբ : Այլ ևս տեղի մնացած չէ՝ շնորհքով փրկուե : Օգնիկայ Աստուծոյ արդարութեան կրնայ պահանջել մեղաւորը՝ իր ըրած գործքերուն համար : Ահա ասիկայ անխարդախ , անխառն և թորակէ անցած Պեղազեան դրութիւն է » (եր . 23) :

Հետեւեալ խօսք ըսածն ալ աս է որ կը դնէ , « Այս վկայութիւններէն յայտնի կ'ըլլայ , որ մաքդս իրեն անձնիշխան կամօքը Աստուծոյ բարերար կամացը հետեւելով և առաքինական գործք և արդիւնք ունենալով , ո՛չ միայն այս

22 աշխարհքիս մէջ Մատուծոյ հաճելի
 23 կեանք ունեցած կրլայ . այլ հարկաւ
 24 Մատուծոյ Մրդարութեանէն երկնից՝ Մ.
 25 քայութեան մէջ յաւխտեանական երա-
 26 նակէտ վարձուց և Մատուծային փա-
 27 ռաց հատուցումն պիտի ընդունի 28
 (եր. 9-10) :

Ո՞ւր անագորոյն խարդախութիւն :
 Հնորհաց ազատ կամաց գործակցու-
 թեան վրայօք՝ թէպէտ և 'ի համառօտի՝
 դրած երկու երեսները ինչո՞ւ ցաթկեր ,
 ու Հնորհաց վերացուցուած եղած տեղը կեցեր
 բոլոր ուժովդ ահա՛ Պեղաթեան հերեպիկոս-
 ապար համոզ արտայտ-իւնն սրանալ կը տարողէ կ'ը
 կը պօռաս : Հողիդ սիրես՝ բա՛րեկամ ,
 բու փիլիսոփայ տրամաբանութեանդ խա-
 թերն համար , ետեղ նայէ մէյմը , այն
 երկու երեսները կարդա՛յ Սրբազանին
 գրքին մէջ : Խնայե՛մ դքեզ աշխատու-
 թեանէ . բայց ընթերցողաց տարապարտ
 կրկնութեանէ կրելիք ձանձրութիւնն ալ
 կը խնայեմ : Կարդա՛ սակէց առջի հատ-
 ուածիդ խարդախութեանցդ խառնուրդը
 ցուցունելու համար "Սորին Սրբազնու-
 թեան գրքէն բերած վկայութիւններս .
 յորս կը հաստատէ Սրբազանը թէ ապար
 համոզ Հնորհաց գործակցու-իւնա՛բն արտայտ-իւնն ու

քիւն-նիւն յետէ կը բերէ : Փոշ ահա ասոնք
 են քու արդարութեան անկեղծ աչքիդ ,
 դորս չես կրնար տեսնալ : — Այո՛ . չես
 ներեր Պեղազեանին որ ազատ կամքով
 աւանց շնորհաց գործակցութեան փրկու-
 կուի . ինչու որ հերետիկոսութիւն է աս :
 Բայց թողութիւն ըրէ , դո՛ւն ինչ հերե-
 տիկոս ես՝ որ շնորհաց գործակցութեամբ
 ազատ կամքով փրկութիւն քարոզելը կը
 հերքես . կամ թէ՛ չես հերքեր ալ նէ՛
 ուրիշ կերպով կիմանաս . կա՛մ նոր հե-
 րետիկոսութիւն կը քարոզես , կա՛մ նորին
 ուղիղ խօսքը կամակար կը թիւրես : Ի՞նչ
 պէս արդեօք կը մեկնես ազատ կամաց
 հետ շնորհաց գործակցութիւնը : Իբրև
 մեքենայ կը դնես ազատ կամքը՝ շարժեալ
 մէջ հարկաւորադեա իբրև երկանաւոր՝ ՚ի շնոր-
 հաց . անանկ որ ամեն գործք՝ չար և
 բարի՝ շնորհքինն ըլլայ , ու չէ թէ կամ-
 քին ազատ ընտրութեանը : Անշուշտ չէ .
 գոր ըսել կը կարծեմք իւր գրքուկին
 107 երեսը ըսելովը , « Ա՛չ թէ ինչպէս
 » մեքենայ մը իւր գործը կը կատարէ ,
 » այլ իբրև պատասխանատու գործա-
 » կատար մը . . . » : Այլա ասանկ է նէ՛
 դո՛ւն ալ Պեղազեան , ինչու որ Սատ-
 թէոս Սրբազանին կը համաձայնիս , ալ

պա ուրեմն դո՛ւն ալ նզովեալ, ինչու
որ Պեղաղեանին հակառակ ես : Բարե՛կամ,
Հայերէ՛ն լեզուն չիյտես, որ կը մոլո-
րիս, աս ամօթ չէ՛ քեզի, եթէ տրամա-
բանական և Վստուածաբանական կանոն-
ները՝ վերացումները չիյտես նէ՛ թէպէտ
և չէ՛մ՝ ներեր քեզի, բայց՝ թողութիւն ըրէ,
կեցի՛ր քեզի մէկ ազուոր խրատ մը տամ:
Մէյմ՝ ալ չը դիտցած բանիդ մէջ մի՛յնար.
« Եթէ իմաստութիւն եկեսցէ՛ ՚ի քեզ,
» տո՛ւր պատասխանի ընկերին քում.
» ասպա թէ ոչ՝ ամբ՛ ՚ի բերան լիցիս »
(Սիրաք) :

Եւ՛ երկրորդաբար ալ ան նոյն խօս-
քին մէջ՝ ըստ երեւութին ջնջին՝ այլ
մեծ բառական խարդախութիւնը որ կը-
նէ : — Սրբազանը կըսէ, թէ մարդ Ե-
րուսաղէմի համեմատ մը ունենալով հարկա- Ե-
րուսաղէմի արդարութենէն երանաւոր վարչաց հարու-
մէն « ՊԻՏԻ ԸՆԳՈՒՆԻ » (Եր . 10) :
Հակառակորդը ՚ի՛նչ ըսաւ կըսէ Սրբա-
զանին համար . « (վարձքը) Եստուծոյ
» արդարութենէն ԿՐՆԸՅ ՊԸՀԸՆ
» ՋՆԼ » (Եր . 23) : ՊԸՀԸՆ, ՋՆԼ,
բառ Նորին Սրբազնութիւնը գործա-
ծած չէ՛, խօսքին հետեւութիւնն ալ
չէ՛, խօսքին ներքին իմաստն ալ չէ՛ .

խօսքին մէջ մի միայն որ կերեւի՝ քր-
 ըխտոնեից յայն է որ պիտի պսակուի .
 ինչպէս Սրբազանին վրայ բերած վկա-
 յութենէն ալ յայտնի է . «Ընամ՝
 ,, վաղվաղակի՝ և վարձք իմ ընդ իս ,
 ,, հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ գոր-
 ,, ծըս իւրեանց » (Տայտ. ԻԲ. 11—12) :
 Հակառակորդը՝ փոխանակ զՆորին Սրբ-
 բաղնութիւնը նենգամիտ չարախօսու-
 թեամբ Աեղազեան զըսպատելով՝ իւր շո-
 շափելի տգիտութիւնը երևան հանելու ,
 կրնար յիշել հոս սրբոյն Պօղոսի այս սոյն
 խօսքս ուրիշ ձեւով մը և ուրիշ բառե-
 լով զըուցելը . թէ «Չբարևոք պատե-
 ,, բաղմն պատերազմեցայ , զընթացսն
 ,, կատարեցի , զհաւատսն պահեցի . այ-
 ,, սուհետեւ կայ և մնայ ինձ արդարու-
 ,, թեան պսակն , զոր հարուստե ինձ Տեբ յա-
 ,, լուր յայնմիկ արդար դարարն . այլ և
 ,, ամենեցուն՝ որ սիրեցին զյայտնու-
 ,, թիւն նորա » (Բ. տիմ. Գ. 7) : —
 Պօռա՛յ , բարեկամ , տեղն է . և որչափ
 ոյժ ունիս՝ պօռա՛յ , մի՛ վախնար . Պօղոս
 ալ Աեղազեա՛ն է . սուրբ Պօղոսն ալ
 կը մոլորի . փրկութիւնը՝ վարձքը՝ ինչպէս
 հանձն Մարտիոյ արդարութենէն , արդար դարա-
 արէն . ինչպէս Սատթէոսն ալ կը պահանջէ .

ուրեմն նորովեալ, Պողոսն ալ Մատթէ
 սնն ալ . . . . թէպէտ և մենք դիտեմք
 որ ան ալ աս ալ չէ թէ կը պահան-
 ջեն, այլ կը յարան . . . յայտնեն կը ցոյցանեն :

Ըսել է հակառակորդը բռնաբար
 կը քաշկուռէ անոր խօսքը որպէս զի զըր-
 պարտութիւն մը ընել անոր վրայ կա-
 ընայ . և իրաւցընէ՝ կը զարմանամ իւր
 ճարտար մտայը՝ որ ուղեր է ամենամեծ
 վատութեամբ գէշ գործք մը՝ զըպարտու-
 թիւն մը ընել ըստ ամենայնի և ըստ ամե-
 նայն պարագայից, և ասոր մէջ շատ յա-
 ջողեր է :

Ուրեմն շարունակե՛նք իւր մասանց
 թուարկութիւնը քննել, որ եզրակացու-
 թեան սուտ ըլլալը և ձեռնարկութեան
 իմաստակ խաբէութիւնը տեսնուի քաջ :

23—26 երեսներուն մէջ Փիլիսոսիա
 յական միջանկեալ ինչիւր մը ըլլալով
 որ մեր մասանց թուարկութենէն դուրս
 է, Պեղադեան հերետիկոսութեան հոտ
 չը կայ հոն . նոյնպէս 26—29 երեսնե-
 րուն մէջ ալ ազատ կամաց վարդապե-
 տութեան դէմ ըլլալով ան ալ կը ճգեմք
 անմիջապէս այս մասանց թուարկութիւ-
 նը ըմնալուն պէս անոր քննութիւնն ալ
 ճարեւալ ըլլալով, 29 երեսը կուգանք, յո-

բուժ կըսէ .

« Արեղազիտի դրութիւնը ո՛չ միայն
 « առաջին գլխուն մէջն է , այլ բոլոր
 « գիրքը անով տարրացեալ է . որն որ
 « հաստատելու համար քանի մը ուրիշ
 « հատուածներ ալ քաղենք զրբէն » : Աւ-
 « յետոյ՝ Նորին Սրբազնութեան խօսքը կը
 « դնէ . « Ըսկէց առաջ գրածնիս բոլորը
 « խորհրդածութիւն մըն էր՝ որ մարդս
 « բնականապէս չար չէ՛ , այլ մանաւանդ
 « բարի . որովհետեւ արարչագործեալ է
 « Ճմենակարող Արարչէն , որ է ինք
 « նաբուն բարի : Եպա մարդիկ արտա-
 « քուստ դուրսէն կը ստանան իրենց չա-
 « րութեան զաղափարները՝ կամ չար
 « մարդիկներու հետ տեսութիւն ընե-
 « լով , և կամ չար խօսքեր լսելով և
 « չար գործքեր տեսնալով՝ կը հակամիտի
 « ինքն ալ անոնց յարմարել . կայլայլէ
 « իրեն բնութեամբ բարի ըլլալը . և այ-
 « նուհետեւ կ'ըլլայ բարի մարդը չարա-
 « գործ և մոլի » (եր . 145) : — Այս
 « խօսքերուն մէջ՝ թէ՛ որ Արեղազեան հե-
 « րետիկոսութեան հոտ մը կառնէ , աս
 « պիտի ըլլայ , որ Սրբազանը կըսէ թէ
 « մարդս ՚ի բնէ բարի է , և երկրորդ՝ Սրբ-
 « բազանը մեղքը անկեալ բնութեան չք

տար , այլ 'ի բնէ բարի էակի մը ազատ
կամացը կուտայ . որոնց վրայ քիչ մը
վերը խօսեցանք , և որ Պերլազեան հե-
րետիկոսութիւն չէր :

Եսկէ ետքը՝ նոյն 29 երեսին մէջ
“Նորին Սրբազնութեան 146 երեսէն բա-
նի մը խօսք կը բերէ . յորում նախըն-
թաց շնորհքը չը յիշուիր . բայց միայն
յետ այնորիկ և վասն այնորիկ շնորհքը կը յիշ-
ուի . ուստի անտարակոյս՝ աս հետեւու-
թիւնը կը հանէ թէ Սրբազանը առանց
շնորհաց փրկութիւն կը բարոզէ . զոր
քիչ մը վերը ցուցուցինք յայտնի՝ որ
զուտ զրպարտութիւն է :

Հուսկ յետոյ՝ 30 երեսին մէջ կ'ը-
սէ . “ կը կարդոնք (Մատթէոս Ե.բք-
” եպիսկոպոսին) 262 երորդ երեսին վը-
” րայ : Եպաբէն բնական օրէնքի լու-
” սով զգօնացեալ շատ բարի մարդիկ
” կը գտնուին աշխարհի մէջ , կը տես-
” նաս որ հաւատարիմ են բարեկամու-
” թեան և պաշտպան ազգասիրութեան
” և եղբայրսիրութեան կանոններուն , և
” պատրաստ են միշտ քաջութեամբ
” յայտնելու ընկերութեան և ազգայ-
” նութեան ազնիւ սիրոյն պարտաւորու-
” թիւնը գործով և արդեամբ . կը տես-

« Ես ս որ համեատ և բարի վարք ունին ,
 « և անկեղծ սիրով հասարակութեանը
 « բարերար և օգտամատոյց կը հանդի-
 « սանան , առատաձեռնութեամբ մխի-
 « թարիչ կըլլան աղքատաց , բարե-
 « կըրթութեամբ խոհական և քաջալա-
 « տանուտէր եղած են և բարեկարգող
 « գերզատանի իւրեանց : Ե՛հա ասանկ
 « բնական լաւութիւն և բարեմոյն բնա-
 « ւորութիւն ունեցողները կանուանին
 « բարի մարդիկ աշխարհի . որ միայն
 « բնական օրինաց առաջնորդութեամբը
 « բարի վարուց մէջ կը գտնուին » (Շը-
 « ուփ . Բ . 14) : « Եսիկայ անանկ ահ-
 « ներեւ վարդապետաբանութիւն մըն է
 « մարդու բնական վիճակին նկատմամբ
 « որ՝ թէ Բրիսթլի և թէ Չանինկ և
 « Երիտասկան , Սոկինեան , Միադաւան
 « եան կամ Իւնիվէրսիտիտեան այժմեան
 « արանդապետներէն ո՛չ ոք ասկէ աւե-
 « լի կը շողակրատեն : Եման Պեղագիտ-
 « սի՝ մեր հեղինակն ալ Սոկրատեսը
 « մէջ կը քշէ՝ իբրեւ ապացոյց մը թէ
 « ազ անձը ՚ի բնէ բարի եղած ըլլայ .
 « տե՛ս երես , 264—269 : Երդ Հայոց
 « Եկեղեցին կրնուունի առաջին արժո-
 « րդիւնները , (Ե՛ր՝ ժողովները . Բաղկե-

„ դո՞ւնն ալ մէկտեղ, սրբէ՛ աչքդ Մ. դ.
 „ նիւ, տեսութեանդ կամ թուարանու.
 „ թեան սկզբունքներուդ մէջ չը սխա.
 „ լիս. . .) որոնց երրորդն է Նփեասի
 „ ընդհանրական ժողովը, որ եղաւ յա.
 „ մի 431 ին նզովելու և դատապարտե.
 „ լու Մ. ընտը և յատկապէս Նեստորն.
 „ ու Պեղազիոսը: Ի՛նչպէս կրնայ ըլ.
 „ լալ որ աս գրքին հեղինակը՝ Մատ.
 „ թէոս Մ. ըքեպիսկոպոսը այնքան նա.
 „ խանձայուզութեամբ պաշտպանէ՛ ան.
 „ նոյն ժողովոյն վճիռները, և ասան.
 „ կով՝ յանգագաստից դատապարտե և
 „ նզովէ զնոյն ինքն Մ. ըքեպիս.
 „ կոպոսը՝ յանուն Պեղազիոսի: Գարձ.
 „ եալ և Պօլտոյ Պատրիարքը ի՛նչ.
 „ պէս վաւերացուց անանկ գրքի մը հը.
 „ լատարակութիւնը” . . . (եր. 30-39):

Աւասիկ մեր մասանց թուարկութիւ.
 նը լմնցաւ. որ իւր գրքուկին 18-31 ե.
 ըեսներուն քննութիւնը կը բովանդակէ.
 յորա՛ Նորին Սրբազնութեան Պեղազեան
 ըլլալը հաստատելու համար յառաջ բե.
 լած ապացոյցներուն բ՞լը՝ ալ հանգա.
 նակուած են: Հիմայ դանք իւր այս վեր.
 ջին կտորը մէյմը աչքէ անցնելու, որով
 իւր մասանց թուարկութիւնն ալ լմա՞ն

է՛ թէ անկատար, յայտնի տեսնամք :

Մ. Բաղդատ . հակառակորդը՝ Սորին Աբր-
բաղնութիւնը Պեղազեան զրպարտած
ատենը՝ անտարակո՛յս աններելի անղգու-
շութեամբ՝ իւր իսկ զինքը կ'ամբաստա-
նէ Պեղազեան . աս ալ նոր տեսակ տը-
րամարանութիւն մըն է , յաղթեմ հա-
կառակորդիս տէ՛ ի՛նչ կըլլայ նէ ըլլայ .
հէլէ հեղ մը յաղթեմ տէ՛ հերիտիկոս
սեպուիմ : Աւ յի՛րաւի . հերեպիկոսութիւն
է՛յ հերեպիկոսութիւն տէյի յար զրպարտող
շաղակրատի մը համար՝ շատ ճշմարիտ
պատճառներ ունիմք հաւատալու , որ
է՛ն մեծ հերետիկոսութիւնն ինքն չու-
նենայ . . . :

Մ. Նշո՛ւշտ կը յիշէք որ վերերը հակա-
ռակորդին տետրակէն քաղուածք մը ըրած
ատեննիս Պեղազեան հերետիկոսութեան
վրայօք , աս ալ ըսուած էր , թէ « Պե-
» դազեանք հարկաւորապէս մէկդի ճը-
» զեցին Ա . Օգոստինոսի որոշումը հե-
» թանոսական առաքինութեան նկատ-
» մամբ , որ իրեն նպատակ ունի անհա-
» տից կամ ընկերական երջանկութիւ-
» նը , և Մետաքրանական առաքինու-
» թեան նկատմամբ , որ է « Հողւոյն
» պտուղը » . և որուն վախճանն է Մ .

Կողմնորդ փառքը և հոգևոց փրկութիւնը
 նրա՝ Տաղաւին լսէ « Պեղազիւոս քրն-
 նութեան չառաւ . այլ ծաղրաբանու-
 թեամբ աչքէ ծածկել ուզեց ան երե-
 տել և կարեւոր որոշմանիւր , և գոհ եղաւ
 պատասխանել թէ՛ հեթանոսաց ա-
 ռաքինութիւնը թէ որ առաքինու-
 թիւն չէ . ապա ուրեմն իրենց աչքէ
 քրն ալ աչք չեն . և մարմիննին մար-
 մին չէ՛ , և էակութիւննին չէակու-
 թիւն է » (եր . 15) : — Իսկ արդ՛
 Նորին Սրբազնութիւնը հեթանոսական
 առաքինութիւնը յիշելով՝ Օգոստինոսի
 պէս՝ ընդդէմ Պելագիոսի՝ որոշմունք մը կ'ը-
 նէ անոնց ոչ փրկարար առաքինութեա-
 նը ու բրիտանիական փրկարար առա-
 քինութեան մէջ . առջինը կը կոչէ բա-
 բելաւոսիան ըստ աշխարհի . (կամ՝ Բարե մարդիկ
 աշխարհի) . և միւսը՝ Բարեւաւոսիան ըստ Ես-
 սոսի . (կամ Բարե մարդ Եսոսոսի . եր .
 270) : Եւ կը յաւելու . « Իխտենք՝ որ
 քարոյական գիտութիւնը մարդս ըստ
 աշխարհի քաղաքավար և ազնուական
 Բարե մարդ կրնէ . բայց հոգւոյն երջանկու-
 թիւնը կարող չէ՛ որաւ » (եր . 270) :
 Երկու անցի այս խօսքիս վրայէն բա-
 րեկամ . շրկու . աճապարէ՛ . Սրբազանը

Պեղաբնոյն հակառակ կրօնէ, թէ բնական աւ
 աւաքինութեամբ մարդ չը կրնար փրկու
 իլ: ուստի և Պեղաբնոյն հակառակ բնական ա
 ստիճաններն և շնորհական Եստրատային աստի
 ճանքներն տէրի՝ աւաքինութեանց երկու
 որոշմունք կընէ: Հիմայ դուն՝ Պեղազի
 ոսի հետ մէկ տեղ քսէ՝ թէ աւաքինու
 թիւններուն մէջ ատանկ երեւելի որոշ
 մունք չը կայ, ու եզական հակասու
 թեամբ մ'ալ երկրորդէ՝ թէ բնական
 աւաքինութեան գոյութիւնը Պեղազեան
 դրութիւն է: — Երդեօք Մատթէոս՝ Պե
 ղազեան կըլլայ կոր՝ ըստ սրբոյն ( )
 զոստինոսի՝ ընդդէմ Պեղազեայ՝ աւաքինու
 թեանց « երեւելի ու կարեւոր որոշմունք
 » բը » ընելովը, չէ նէ դուն Պեղազեան
 կըլլաս կոր՝ ընդդէմ սրբոյն Օգոստինոսի՝
 նման Պեղազեայ՝ խտրութիւն չընելով կամ
 չընել երեւնալովդ աւաքինութեանց այս
 « երեւելի և կարեւոր » կոչած որոշ
 մունքին մէջ: Մատթէոս՝ հակառակ Պեղա
 զիոսի և համայն Օգոստինոսի՝ ինչպէս
 տեսանք, դուն՝ հակառակ Մատթէոսի
 ապա և Օգոստինոսի, Մատթէոսի և
 Օգոստինոսի հակառակելովդ՝ ուղղա
 փառութիւնը չէ նէ Պեղազեան երիցս
 նզովեալ՝ դրութիւնը բարոզած կըլլաս:

Բսէ՛, մ'ամչնադ . իրաւ՛ Պեղազեա՞ն ես
 դուն . ուրեմն յաւէ՛տ դուն գրեզ զինքդ
 կը նզովես՝ յանուն Պեղազիոսի բու չա-
 րանիւթ գրքուկիդ մէջ, և ո՛չ զՄատթէ-
 ոս նմանաճայնն Օգոստինեայ :

Ես ալ իրա՛ւ է, որ Արքազանը՛ ինչ-
 պէս կ'ըսես՝ Պեղազիոսի նման Սոկրա-
 տեսը մէջ քշեր է . բայց ի՛նչ է ըսեր .
 Պեղազիոսի պէս՝ Սոկրատէս իր բնական
 բարութեամբը կրնա՞ր փրկուիլ ըսեր է .
 չէ նէ պարզապէս բնական բարութեամբ
 առաքինութեամբ զարդարուած մարդ
 մըն էր Սոկրատ տէ՛ր օրինակ բերեր ,
 ու յաւելցուցեր է՝ ինչպէս ցուցուցինք ,
 թէ բնական բարութեանը՝ բնական առաքինու-
 թեանը զընդմէջ : Աւրեմն Պեղազեա՞ն է
 Մատթէոս՝ . . . :

Հո՞ւս ալ անհորոք մասանց լեռաբխան
 իմաստակութիւն . այս ի՛նչտար սիրելի
 է քեզի սա իմաստակութիւնը : Ինչո՞ւ
 համար Հայրապետին զՍոկրատ ըստ Պե-
 ղազիոսի մէջ քշած զրպարտած ատենդ՝
 անկէ քիչ մը ետքը բնական առաքինու-
 թեամբ փրկուելու անխելութեանը (որ բա-
 ցէ ՚ի բաց ըսեր է) մէջ չես բերեր . որ-
 պէս զի՛ զրպարտութիւնդ ծածկե՞ս . սու-
 տըդ խարդախութիւնդ կը լեցրնես՞ , ու

ըսես որ Նորին Արքայուն թիւնն ալ ըստ
 բոյ՞ բարոզութեան՝ չար մարդ ու չար սրբա-
 րանէ՞ մըն է . ինչո՞ւ . փո՞ւշ է եղեր ին-
 քը քու աչքիդ . որ ադ զըստարտութիւնը
 կ'ընես յաճախ չարամիտ նենդաւոր սուտ
 զրուցութեամբ . ըստ քեզ դատեցայց .
 եթէ «ասիկայ անանկ յանցանք մըն է՝
 » որ . . . (զգործողը) կը դատաւարտէ
 » վատահամբաւութեան , եթէ ամբաս-
 » տանութիւնը ստոյգ ելլէ . իսկ եթէ
 » ամբաստանութիւնը սուտ ելլէ , կրկնա-
 » կի զօրութեամբ ամբաստանողին վրայ
 » կը դառնայ » (եր. 40) : (Վստ ուրեմն
 վարձք տէ՛րի քու աներես սուտ զըզար-
 տութեանդ վատահամբաւութիւնը կ'ու-
 նենաս՝ քանի որ զըստարտիչ ես սրբոց
 պաշտօնէից Վմենասրբոյն Աստուծոյ , և
 այդ չարախօսութիւնը քանի որ քու բե-
 րանդ կը գտնուի՝ վատութեան բանասար-
 կուին անունը քու ճակտիդ վրայ յաւի-
 տենական անջնջելի կնիք մը պիտի մնայ .
 (Յայտ. ԺԻ. 10—12) : — Աս քու կանգ-
 նած աշտարակդ է . յանցանքը իմն չէ ,
 քո՛ւկդ է . հիմը բորեցիր նէ՛ գլխուդ փը-
 լաւ ջախջախեցար . և հիմայ՝ անոր փը-
 լատակներուն տակ գնայ աղէկ մը ապաշ-
 խարէ՛ զղջայ՝ ո՛րչափ է կուզես . երա-

նի՛ էր քեզի՛ թէ որ բորած փոսդ շատ
խորունկ չըլլար :

Բայց կեցի՛ր , իյնալուդ վրայ մի՛ վը-
հատիր . Հայրապետը Պեղազեան ցու-
ցունե՛լ հնարելուդ քաջութիւնը մի՛
ձգեր , վայրիկ մը ևս քա՛ջ եղիր . ու
ես քու ձեռնարկութեանդ մասունքը թը-
ւեմ . որ վերի իմ ամբաստանած իմաս-
տակութիւնդ յայտնի տեսնաս :

Ըստ քեզ՝ պիտի ապացուցանէիր թէ
Մատթէոս Պեղազեան է . քանզի Պեղա-
զիտի յարեւման կուսուցանէ , թէ

- 1°. Մարդս ՚ի բնէ բարի է .
- 2°. Եղամայ մեղքը իրեն սեպհական
ուած էր .
- 3°. Սկզբնական մեղք չը կայ .
- 4°. Եւանց շնորհաց դործակցութեան .
- 5°. Եղատ կամօք կը փրկուի մարդ .
- 6°. Շնորհքը ամեն մարդկանց հար-
կաւոր չէ՛ .
- 7°. Սուրբ ( ) գոստինոսի ըրած առա-
քինութեանց երևելի ու կարեւոր որոշ-
մունքը հարկաւորատէս մէկդի կը ձգէ .
- 8°. Կը մերժէ կուրանայ Քրիստոսի
Ըստուածութիւնը , և կը դաւանի արա-
րած .
- 9°. Կուրանայ յաւիտենական պատժոց
վարդապետութիւնը .

10. Կը դաւանի թէ մարդ ՚ի բնէ բարի ըլլալով չունի կարօտութիւն քաւութեան :

11. Կը սուրբ հոգիով վերակենդանութեան :

12. Կը թէ հեթանոսը բնական լուսով կրնայ փրկուիլ :

Եսոնցմէ ո՞րը ապացուցանել կրցար՝ բա՛րեկամ, առջի՞նք : աղ իրա՛ւ է, հաւնաւոր հոգի առնելով այդ կարճ խօսքը, որ չը գիտցող չե՛ս կրնար ըլլալ իմաստունդ :

Ի բնէ բարի խօսքը՝ Պեղազեանի մը բերանը ուրիշ նշանակութիւն ունի . ուղղափառի մը բերանը՝ ուրիշ . ինչպէս նաև շնորհ, Քրիստոս, առաքիլութիւն և՛ բարուերը : Պեղազեան մը բարի բառը իւր ամենէն ընդարձակ մտօքը կ'առնէ կը գործածէ . իբր թէ՛ հոգևոր շնորհական ու մարմնաւոր բարին չը խտրելով, ինչպէս առաքիլութեանց բնականը և գերբնականը : Ուղղափառ մը աս մտօք բարի չըսեր մարդոյն . զի « չի՞ք ոք բարի » : Շնորհական գերբնական բարութեան ստուերն անգամ չը տեսնար մարմնաւոր բնական բարւոյն մէջ . Ընտարանական հաւատոց, վերածննդեան նորոգութեան

և այլն բարութեան արհեստը կամ ճասը
 բարի ըստած էակի մը բունին՝ ծագման
 նը ու խառնուածքին մէջ չխանար :
 Ինչպէս մինչև հիմայ զընցած խօսքե-
 ըովիս՝ Աորին իսկ Արքազնութեան խօս-
 քերովը կրցանք ցուցունել, որ ինքն ալ
 այս բարութիւնը ըստ Աեղազխոսի չէ՝
 ըստ ուղղափառութեան կիմանայ ու կը
 քարոզէ : պարզապէս բնական բարու-
 թիւն մը՝ (խիստ անձուկ սահմանի մէջ
 ամփոփուած) յորում Արարչին գրոշմալ-
 է՝ ի շնորհս իւրում պատկերի և նմա-
 նութեան՝ տրամադրութիւնք բնական օ-
 ղինաց ՚ի դիմել առ բարին : յորս թէ
 շնորհքն իրական չաւելնայ ՚ի թիկունս՝ որ
 անհնար է բացարկապէս, չը կրնար դիմել
 առ գերազոյն բարին . . . : Աւ վասնորոյ՝
 Հայոց Ակեղեցին տիրապէս բարեգոր-
 ծութիւն չը համարիր այն առաքինական
 գործքերը՝ որ Աեղաւոր վիճակի մէջ և
 կամ շնորհօք չը գործուածի պէս կերե-
 նան : ուստի և արձակման աղօթքին մէջ
 կ'ըսէ ապաշխարողին. « և դարձեալ տամ
 » զքեզ ՚ի խորհուրդս Սուրբ Ակեղեց-
 » ւոյ : զի զըր ինչ գործիցես բարես՝ եղեց
 » ՚իւ ՚ի բարեգործութեան և այլն » :
 Հա՛. անանկ է սէհո՛ս ալ իմաստա-

կուլթիւն , հո'ս ալ խարէուլթիւն խաւր
 դախուլթիւն կ'ընես . երկու իմաստանոսիւնոց
 խաւանութիւն մէկ ուղիղ խօսք մը թիւրե
 լու կը գործածես : Մէյմը՝ հոմանունոսիւն
 հոմայայնոսիւն խարէուլթիւն , որ երկու
 քին բերանն ալ նոյն բառերը տեսնալո
 վըղ կը խորամանկես . մէյմ՝ ալ յաս
 ցելոյն պայմանաբար կամ անհոմանոսիւն
 արշակաբար իմաստակուլթիւն : որով՝ Աորին
 Արքայնուլթեան խիտ նեղ սահմանա
 անձուկ մտօք և սրայմանելով ըսած բա
 րին՝ Պեղազիոսի արձակաբար էն խիտ
 ընդարձակ մտօք՝ անպայման ըսած բար
 ւոյն տեղ կը դնես նենգամտուլթեամբ :
 Եւ ասոնց վրայ՝ հա՛ երրորդ իմաստա
 կուլթիւն մըն ալ , ոչ պայման իբր պայման
 վրայ կը յաւելուս , իբր թէ մըցելով թէ
 կա՞ մի բեղի սէս վարպետորդի նեն
 գաւոր մ'ալ՝ որ կարենայ այսչափ խիտ
 և հոծ իմաստակուլթիւններ կուտել հա
 մաբարդէլ ինչպէս դուն պսակ կը յա
 շելուս այս երրորդ իմաստակուլթիւնդ
 առ ջիններուն . որով Հայրապետին ուղ
 դակա՞ յողուածները՝ իբր պատճառ ա
 պացոյց զբարտաձ մոլորութեանդ մէջ
 կը բերես : Ուրեմն աս էն առջի հիմը
 սկզբունքն ալ Արքազանը Պեղազեանին

հակառակ մտօքն է ըսելը :
 2°. 3°. 4°. 5°. և 6°. ալ ո՛չ միայն Արք-
 բաղանք չէ՛ քարոզելը . այլ և հակառա-
 կըն է ուսուցելը , ինչպէս տեսանք . 7°. ը՛
 առաքինութեանց կարևոր որոշմունքը՝
 Արքապետը բոլորովին կրնազուրկ ընդ-
 դէմ Պեղազեայ . հակառակորդը՝ կեր-
 պով մը կը միաբանի մոլորութեանս :
 8°. 9°. 10°. 11°. և 12°. ը՛ բոլորովին չապա-
 ցուցանելը , խառնակութեան մասանց մէջ չը դը-
 նելը բնաւ . ուրեմն անկարար : խառնակութեան
 մասանց իմաստակութեամբ՝ խառնութեամբ
 միայն՝ Սորին Արքազնութեան ամբիժ ա-
 նունը կը հնարի աղտոտել . (ինչպէս որ
 ամբաստանեցինք) . չը յաջողելը նէ՛ յան-
 ցանքը որի՞նն է : չար մարդոյն . և ո-
 ղովհեան չար եմ տէ յի կը հաստատէ ,
 ասկէց աւելի քրէական յանցանքներ ալ
 ընդդէմ հաւատոյ՝ կը յուսացուի իրմէն .
 և ամօթ չէ . Եստուծմէ չը վախցողը՝
 մարդէ ալ չամչնար : — Ենչուշտ գի-
 տէր որ 8°. ը՛ Սորին Արքազնութիւնը չէր
 քարոզելը , թէ Քրիստոս Եստուծ չէ ,
 ինչպէս կը հայհոյեն Պեղազեանք : 9°. ը՛
 վեր վար կը յեղ յեղէր հազար անգամ
 յաւիտենական վարձք և պատիժ ըսելով :
 10°. ին և 11°. ին դէմ մարդս արտանց Կառու-

Նետն արանց ստարք հոգւոյն վերաճնորեան և
 կրնար քրիստի տեյի շատ անդ ալ կրկներ վե-
 րակրկներ էր: 12. Զուսկ յետոյ իր խօս-
 քովը ըսեմք, « Ընկեղծ Պեղադեան մը
 » աներկիւղութեամբ պէտք է դաւանի
 » թէ մարդ 'ի բնէ բարի ըլլալով՝ չունի
 » կարօտութիւն քաւութեան և սուրբ
 » Զողիով վերակենդանութեան, և թէ
 » հե՛նանոսը կրնայ քրիստի բնական յոսով կամ իւ-
 » բունով, ինչպէս որ Քրիստոնեան՝ Մէ-
 » տարանով » (եր. 18): Տարակոյս չու-
 նիմք՝ որ անկեղծ հակառակորդը՝ Աորին
 Սրբազնութեան զրքին մէջ իւր չորս
 աչքովն ալ չէ կրցեր այս օրինակ մոլո-
 ըութիւն մը դտնել. ուր 'ի բնէ բարի և
 սած Քողորքականին անգամ իւ շտնայ այն
 քրիստիանը՝ զոր անկեղծ Պեղադեան մը
 հեթանոսին կը շնորհէ եղեր: Եսոր հան-
 դուրծելու էր 'ի բնէ չար եմ ըսող հակա-
 ռակորդը, տանելու էր, ու չէ թէ հա-
 կաստ-նեամբ ու բիւր մը մոլորութեամբք
 իմաստակութեամբք նենգելու՝ թէ Պեղա-
 դեան՝ է Զայրապետը. զի Պեղադեան
 հերետիկոսութիւն կ'ուսուցանէ:

Քա՛րեկամ, արդեօք պիտի դարմա-
 նա՞ս ու շատ մըն ալ պիտի ամենա՞ս
 (թէպէտ ար չեմ սպասեր քեզմէ), որ

,, աղիտուլթեան և ստուլթեան (եւս եւ՝
 ,, իմաստակուլթեան խաբէուլթեան) այս
 ,, պիտի քառասուն երեսնոց խառնուրդ
 ,, մը կարդալու Բարեբաղդուհի և ո՛չ
 ,, մէկ գրքի մը վերծանուլթեանը մէջ
 ,, պատահած էր մեզի ,, (քու խօսքդ
 է աս , եր . 87—88 . անշո՛ւշտ քու գրք
 քիդ համար մարգարէաց եր ու անոր ար
 ճագանքը հինոց կը լսես) : Ա՛ր մէկը
 թուեմ . ես քու իմաստակուլթիւններդ
 երեւան հանելէն (ճանճրացայ ու անտա
 նելի զղուանք եկաւ վրաս , ընթերցողէն
 ալ ասկէց աւելի բան չեմ յուսար : Եւս
 չափ ալ իմաստակուլթեանց մէջ պա
 րանոցաթող թաթխուի՛լ , այսչափ ալ
 խաբէուլթիւններ խարդախուլթիւններ
 խուկել իրարու վրայ՝ մըջնոց գեռալուն
 չա՛փ : Եւ ինչո՛ւ համար . որպէս զի կա
 րող ըլլաս Սատթեոսը Պեղագեան է ը
 սել : Ինչո՛ւ՝ ա՛յր թշնամուլթեան , « աչ
 ,, քիդ փո՛ւշ է եղեր . . . » :
 Ե՛ւ լուէ՛ . մի՛ յոգնիր՝ հասկըցայ .
 կուզես գործնականապէս փորձը Վրաց
 ցուցունել առաջարկուլթեանդ , թէ հար
 քը՝ է բնէ լար է . և թէ՛ ինչո՛ւ Սրբադա
 նը քեզի բարե լսէ : Ար թողում արդ՝ ըզ
 քեզ՝ քու շինած աշտարակիդ փլատակ

ներուն ասկ զղջութեան սիրտ բերելու
 ասպաշխարհելու . և չես կրնար « վատա-
 » համբաւութիւնը » (բու բառի է աս-
 եր . 40) բու անունիդ վրայէն ջնջել
 մինչեւ որ « ՚ի սրտէ ասպաշխարհութեամբ
 » և խոնարհական խոստովանութեամբ »
 (եր . 42) ուղղափառ չք բարոզես յայսմ
 ըստ ճշմարտունէ՝ զՏԵՐ ՏԵՐ ՄԵՏԹԻ-
 ՈՍ ԵՌԷՐ ԵՒ ԵՊԵՏԻՒ ՍՐԲԵՔՆ
 ԵՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆ , ԿԵԹՈՊ ԻՅՈՒ-
 ՄԸՆ ԵՒ ԾԵՅՐԵԳՈՅՆ ՊԵՏՐՒ-
 ԵՐՔՆ ԵՄԵՆՆՅՆ ՀԵՅՈՅ , զերժ
 բոլորովմբ ՚ի Պեղաղեան հերեւիկոսու-
 թենէ կամ ճայնակցութենէ : Բանզե
 թէպէտ դուն ՚ի բնէ լար եմ կրեսս բայց մենք
 կը հաւատանք որ ՚ի բնէ բարե ես բարւոյն տը-
 ըամաղրութիւնը կայ բու մէջդ . որում
 թէ չք հետես գործակից շնորհաց հես-
 տելով՝ կրնաս Երթմբ զղջալ ասպաշա-
 շել սրտիւք և դառնալ ըլլալ բարե
 մարդ և բարի բրիատոնեայ , և զհայ-
 ըսպեան բարոզել ուղղափառ՝ ոչ Պե-
 ղաղեան :

Աղջոյն ուրեմն Հայրդ հասարակաց
 ողջոյն է քեզ՝ Տէրդ Մատթէոս , սըբ-
 եա՛ր . ՚ի Պեղաղեան մոլորութեանց՝ ՚ի
 շնորհս հակառակորդին . և ողջոյն ընդ

քեզ ընդ Վոր Ըռնդ ուղղափառութեան .
 . . . Իցի՛ւ թէ ազատ կամացդ վարդա-
 պետութեան ուղղափառութիւնն ալ խոս-
 տովանելու չափ քարեզութ և (անկեղծ
 ըլլար հակառակորդը , իւր անձնամասն
 ամբաստանութեանը պէս բորբոսվիմք եղ-
 ծած չ'ըլլալով իւր 'ի բնէ բարութիւնը :

Վերը ըսինք որ Վորին Սրբազնու-
 թեան ազատ կամաց վարդապետութեան
 վրան ալ մոլորութիւն կը դնէ հակառա-
 կորդը , տեղն է որ 'ի համառօտի անոր
 վրայ ալ խօսինք :

Իր քարոզած ազատ կամաց վարդապետու-
 թեան դէմ ըսելիք մը չունիմք , ըստ ոչ
 բուն քրիստոնէի մը քրիստոնէաբար դա-
 ւանիլ կրցածն է . այլ՝ ազիտաբար՝
 Սրբազանին խօսքերը չը հասկնալով իւր
 ամեն եղբերովը՝ անոնց ծուռ մեկնու-
 թիւն ծուռ հետեւութիւն տուած ըլլա-
 լուն դէմ պիտի խօսիմք , և քանի մը
 խօսք :

Հայրապետը 18 երեսին մէջ կ'ըսէ՝
 թէ Տարդս Բանի- Վարելով իւր ազատ կամքը Բանն
 ալ երբեմն պատշաճ Բաղ յանաց խաբուելով կը նե-
 րէ կամօն , և խոչընդոտութեան կոտորաց զգայու-
 ր թեան տեսած ու բռնած առարկային
 ,, համեմատ գործելու ,, . բայց բարւոյն

ախորժե լով թերադիր կըլլայ կամաց :

Ես խօսքերէն հակառակորդը թիւր հետեւութիւն է հաներ : (Յորում կը ներեմ իւր Ֆիլիստիայութեանը՝ արտաքին զգայութեանը՝ ազատ կամաց ՚ի դորժ շարժելու շարժառիթներէն մէկն ըլլալը ուրանալ ցուցուններուն համար) : Արսէ որ Արբազանին քարոզած ազատ կամայ մեքենական ազատութիւն է . ինչու որ (ան շո՛ւշտ աս է պատճառը), լաւէ կըսէ ՚ի Բահն . (չը շուարի՛ս՝ բա՛րեկամ, բան բառէն . իօս+ ըսել չէ՛ . Արբազանին ըսած իմացականութեան գերազոյն լոյսն ու դատողական իշխանական կարողութիւնն է) . ինչու որ « չար բան մը տեսածին »
 « պէս կամ լսածի՛ն պէս անմիջապէս »
 « չար կըլլայ անդխմադրիլի հարկաւոյ »
 « ըութեամբ մը . և եթէ լսէ կամ տես »
 « նայ բարի բան մը, նովին հարկաւոյ »
 « ըութեամբ բարի կըլլայ : Կը ջնջէ »
 « բոլոր կամքի ազատութիւնը, որով »
 « այնքան կը պարծի հեղինակը : Բայտ »
 « իր Աստուածաբանութեան՝ կամքը հար »
 « կարողութեան մը կը մղուի, որկէ անկախ »
 « է որչափ երկանաքար մը ազատ է »
 (27—28) :

« Ասխ սուտ է աս . Հայրապետը ը »

սած չէ թէ « մարդ չար բան մը տեսաւ ,
 ,, ծին պէս կամ լսածին պէս անմիջաւ
 ,, պէս չար կըլլայ անդիմադրելի հար
 ,, կաւորութեամբ մը ,, . ասոր մօտ խօս
 ուածք մըն ալ չունի , անանկ երկդիմի
 խօսուածք մըն ալ ըսած չունի որ աս
 հետեւութիւնը առաջ գայ : (Թէ որ ը
 սած մը ունի նէ՛ աս է թէ (ինչպէս ին
 քըն ալ օրինակեր է իւր 26 երեսին մէջ) ,
 “ . . . Երբեմն զգայական չար բաղձանաց
 ,, գաղափարներով կը շփոթի և կայլայ
 ,, լի և կաղօտանայ իմացականութեան
 ,, զօրութիւնը ուղիղ և ճշմարիտ դա
 ,, տումն ընելէն , և կամքին (երբեմն , ըստ
 ,, պատահման) Բոյլտոտ-Նի-ն հոգաց զգա
 ,, յութեանը տեսած ու բռնած առար
 ,, կային համեմատ գործելու ,, : — Մար
 դըս ամեն տեսած չար ու բարիին պէս
 անմիջապէս չար ու բարի կըլլայ չքեր
 անդիմադրելի հարկաւորութեամբ , այլ
 քան իւր լարե զկամս 'ի գործ . և 'ի նմին'
 երբեմն բարւոյն և երբեմն չարին՝ ըստ
 ազատ խորհրդոյն՝ կը թելադրէ զկամս .
 արտաքին աղբիւց-Նի-նները կամքը 'ի բարի
 կամ 'ի չար իւր հոգացարտն չքեր եննակոյս
 պէս , անդիմադրելի հարկաւորութեամբ ,
 այլ բա՛նը Բոյլտոտ-Նի-ն կուտայ կըսէ

կամաց գործերու :
 « Ետեւաբար « կամքը հարկաւորու
 « Թե՛նէ կը մղուի » ըսելը « եթէ արտա-
 քին զդայու թեանց տպաւորութեանն իր-
 րեւ « Ի բնադրուող հարկաւորութեանն կը հըր-
 մաքով կըսէ նէ, սեւադէմ սուտ մըն է
 աղ. Հայրապետին զործ.քին և աղ խօս-
 քերուն մէջ բնաւ աղ իմաստը չը կայ :
 Իսկ թէ որ ՚ի բանին թելադրութեանն
 իրրեւ « Ի հարկաւորութեանն կը հըր-
 մաքով կըսէ, զոր չեմ կարծեր. և ասկէ հետեւ
 ցընելով կամքը բանին մեքենական ճա-
 ւայ եղած կըսէ նէ՝ ինդալէն եւեւ զու-
 թե՛րնիս կը շարժէ իւր բանավարութեան
 նը վրայ. ըստ որում միտքը դրած կըլ-
 լայ որ իւր ընթերցողներուն ամենն ալ
 « Իսկ ընէ, որպէս զի աղատ կամքով
 (առանց բանավարութեան) շարժին.
 ինչպէս անբան անասուններն ալ :
 « Իւր խօսքը ըսենք, « Ես ստոյգ է
 « որ կամքին աղատութիւնը չեղծանիր,
 « եթէ ամենազօրեղ շարժառիթներու
 « միջոցաւ անգամ անոր վրայ ազդեցու-
 « թիւն ըլլայ : Եթէ մարդու մը տունը
 « գիշերը բռնկելու ըլլայ, ու երթաս
 « ճայն տաս անոր և մերձակայ վտան-
 « գը իմացընէս իրեն. կատարեալ քաջ

,, գիտես որ պիտի ճգէ փախչի տունէն
 ,, անյապաղ . և սահայն աս ստոյգ է որ
 ,, վերջին աստիճան ազատութեամբ կամ
 ,, քի կելլէ կերթայ » (եր . 109) : Մի-
 կայ համարման մըն է վերի ըսածին .
 թէպէտ և շատ ալ ճշմարիտ է . վեր-
 ջին աստիճան ազատութեամբ կը միտի
 մարդ արտաքին ազդեցութեանց խաբ-
 ուելու 'ի բանէն . և ասոր համար ահա
 հակասութիւն է՝ ասոր դէմ՝ կամքը ար-
 տաքին շարժաւիթներու և կամ բանին
 թելադրութեանց դերի անազատ ծառայ
 կըլլայ ըսելը : Ինչո՞ւ անազատ ըլլայ
 կամքը շարժելով 'ի բանէն , միթէ կամ-
 քը 'ի մարդ՝ ազատ 'ի բանէն՝ ինքնուրո՞յն
 շարժի և գործէ երբէք . որ բանիւ վար-
 եալ անազատ ըլլայ . բանիւ՝ չէնէ ան-
 կախ 'ի բանէն ազատ կը վարուի կամքը .
 անբան կամք 'ի մարդն չեմք գիտեր ,
 բայց եթէ անբան անասնոց մէջ՝ ըստ
 իմիք . առանց բանի չը սորվեցանք յի-
 մարին կամքն ալ ու խենթինն ալ . մի-
 թէ հակառակորդը անա՞նկ ազատու-
 թիւն մը կը շնորհէ կամաց , որ բնապէս
 անկարելի է : կամքը ո՞վ ըսաւ երբէք
 ո՞վ 'ի բան . այլ ինքնուրոյն ազատ . միոյ
 նշխարհի երկու դեհապետք ո՞վ ասաց

... : — Մեղուն մեղք և օձը թոյն ան նոյն
 ծաղկէն կը նիւթեն. ինչպէս 'ի բնէ բարի
 լուսաւորչեանք ճշմարտութիւն և ուղ-
 զափաւութիւն, և 'ի բնէ չար բրկատոն
 եան ալ ստութիւն հերետիկոսութիւն,
 ան նոյն բարե մարդ դրբէն : Հետեւաբար՝
 և 'ի բնէ բարի Ա. Պօլսոյ Հայ Պատրի-
 արքը (որ ան ալ երեւելապէս փոշի
 դած է հակառակորդին աչքին) . կամա-
 կար հաւանութիւն կուտայ անոր տպեց-
 ման ու կը գոյէ իսկ զայն ու մինչեւ հի-
 մայ, 'իմեծ վէրս հակառակորդին . իսկ
 'ի բնէ չար եմ ըսող հակառակորդը կը
 նղովէ ու կը դատապարտէ զայն . նղովք
 մը երկուք ալ իւր գլուխը կուտելով՝
 նովիմք զճշմարտութիւնը նղոված դատա-
 պարտած ըլլալուն համար . . . :

— Գանք հիմայ աւելի մեծ գործքի
 մը, որ թէպէտ մինչեւ հիմայ 'ի համա-
 ոճօտի զրուցած ուխտ կատարած լինցու-
 ցած եմք . բայց պատիւ ընել կուղեմք
 հակառակորդին բացատրել ու աղէկ մը
 խելքը տեղ ընել տալ, որ 'Արին Աբը-
 բազնութեան 'ի բնէ բարեին վարդապե-
 տութիւնը ու իր 'ի բնէ չարին վարդապե-
 տութիւնը՝ թէպէտ իրարու ներհակ հա-
 կասութեամբ՝ միեւնոյն են մտօք . բայց

միայն այլ և այլ գիրով բացատրուած ,
 և ետքիսին՝ հակառակասիրութեամբ
 թշնամական ոգւով հակառակութեան
 դուռ բացուած . և վասն ոյոյ՝ իւր ան-
 զուսպ կիրքէն յաշիտակուած՝ ճշմար-
 տութեան ճամբուն մէջ գթած սահած
 մոլորութեանց մէջ կը սայթաքի :

Հայրապետը իւր գործքին մէջ կը
 հաստատէ (ինչպէս քիչ մը յաւաջը Ը-
 սինք) , թէ մարդս ՚ի բնէ բարի է : Եւ յո-
 բն բաւը քար դայթակրութեան եղեր
 է իրեն , զոր տգիտութեամբ չը կրնա-
 լով ըմբռնել , որ իւր տրամաբան խել-
 քին մեծ աղո է . նոյն իսկ Հայրապետին
 ան նոյն դրքին մէջ հերքած վարդապե-
 տութեան տեղ կառնէ . իբր թէ՛ Նորին
 Արքազնութիւնը բարոզած ըլլաք անանկ
 բարութեամբ մը ծնած ըլլալ մարդկան՝
 անով կարող ըլլան փրկուիլ . այս է՝
 գերբնական բարութեամբ : Եթէ տգի-
 տութեամբ չէ նէ՞ աններելի է իրեն . որ
 թէև գիտութիւն ծախել ուղեւով ասանկ
 ըրած ըլլայ . ու իլլայ երկայն բարակ
 շատ մը վկայութիւններ ժողովէ մէջ ձգէ ,
 որոնց հիջ մէկն ալ Նորին Արքազնու-
 թեան բարոզութեանը հետ վերաբերու-
 թիւն չունին կերպով մը . ասով հակա-

հերքեմ ըսելն իբէն՝ Կը հասարակեա անգղու-
 շութեամբ . թէպէտ և ուրիշ կերպ ը-
 նել ուղէիք նէ՝ բանականութենէն դուրս
 ելլալու էիր : Սուտը որչափ և վարպետ
 ձեակերպութեամբ ըլլայ , անդրէն խօ-
 սողնն գլուխը կը դառնայ ուժգին ծան-
 ըութեամբ . ու հիմայ՝ բանի որ ճշմար-
 տութեան լոյս մը կ'ընդունիս , եկո՛ւր
 կամակար Երբին Սրբազնութեան հետ
 միաբանելով . քարոզէ թէ մարդս 'ի բնէ
 Բարի է ըստ աշխարհի :

Սրբազանը՝ Բարի մարդ և Բարի Իրեւորանեայ
 տէրի մեծ որոշմունք մը կ'ընէ . հակա-
 ուակորդն ալ թէպէտ կը լռէ՝ բայց կը
 խոստովանի թէ Բարի մարդ ըսելովը՝ Բարի
 Իրեւորանեայ ըսել ուղած չէ՝ : Աւնակ՝ մար-
 դոյս 'ի բնէ բարութեան բովանդակու-
 թիւնը կը հաստատէ . յայնմ՝ որով մար-
 դըս կ'ըլլայ ընկերութեան բարի և օգ-
 տակար անխնաս անդամ և այլն . որով և
 միով բանիւ անուանի Բարի մարդ աշխարհի .
 այլ ո՛ւր Բարի Իրեւորանեայ (գլ. Ժ) : — Հա-
 կաուակորդն ալ աս սոյն բանը հաստա-
 տելով կըսէ . « Երբ որ մարդու մը հա-
 » մար վատթարացեալ կամ ապակտնեալ
 » բնութեան տէր է կ'ըսենք , ըսել էնքա՛ն
 » թէ ան մարդը մարդկային դրական օ-

« րինաց դէմ յանցաւոր դռնուած է, և
 « կամ թէ բարէ և օգրտիտք անդամ ճշ չէ ընկե-
 « րուիեան » (Եր. 119) :

Բարի է. ի՞նչ է հապա քու դրած
 հակառակութիւնդ քու և Նորին Արքադ-
 նութեան ուսուցմանցը մէջ. որ տարա-
 պարտ այնչափ ալ կը ճգնիս. սո՛ւտ մար-
 դարէին բերնէն է եղեր Նորին Խաղա-
 դութի՛ւն խաղաղութի՛ւն գոչելը, որ է-
 լեր ինչտար ձայն ունիս նէ կոկորդդ լը-
 ցած՝ վտա՛նդ, մա՛հ, կորո՛ւտ կը սօ-
 ւաս : Ես ալ անշո՛ւշտ քու է՛ն մեծ խա-
 ղաղասիրութեանդ ու ճշմարտասիրու-
 թեանդ եղական ասպարոյցն է տուեր ես :

Բայց որովհետև ինձի օրինակ տուիր,
 քու մէկ քանի ստուգապէս սխալ խօսքե-
 րը՝ սկզբունքներդ ալ շնուկեմ :

« Մարդս ԲԵՏԻ Ծ՛ՆԵՆԵՂ ԶԻ :
 « անիկայ Բ՛ՆԵԿՈՆՈ՛ՊԻՍ ԲԵՏԻ ԶԻ :
 « անիկայ այնպիսի բնութեամբ մը ծը-
 « նած է, որ իբրև պատասխանատու
 « էակ գործել սկսելուն պէս՝ մեղք կը
 « գործէ և Եսորո՞ւնդ փառքն կը պակսի »
 (Եր. 124) : Ես խօսքին մէջ կը նշմա-
 րեմք բնական աշխարհային բարութիւնը
 ուրացուածի պէս, բայց և այնպէս՝ Ես-
 րորո՞ւնդ փառք վրան աւելցած .) յօրմէ

պիտի պակտի՞ մեղքը դործելուն պէս :
 Եսանկ չէ՞ նէ՞ շնորհքը չը կայ վրան, որ
 է հերետիկոսութիւն Պեղոպեան . ինչ
 պէս ինքն ալ կը խոստովանի . Եսանկ
 փոքրէ՞ կամ նախընթաց և կամ հետևորդ
 շնորհք պիտի խմանամք . նախընթացը զը
 բութեամբ կիմացուի տէ՛ ներգործութեամբ
 զընդունած Եսանկ փոքրէ՞ հետևորդ շը
 նորհք է՞ նէ՞ հիչ մէկ կերպով բարութիւն
 չունեցող ենթակայի մը վջայ կը զընդ
 ուի, որ սուտ է . և զիտեմք՝ որ ուրիշ
 անգամ հակառակորդը ասանկ չընդունիր :

« Մանկանց մկրտութիւնը անխ
 » մաստ արարողութիւն մը կըլլայ, և
 » թէ նոքա սուրբ ծնեալ են . և եթէ
 » չը կայ այնպիսի բան ինչպէս սկզբնա
 » կան մեղք . կամ՝ թէ որ չը կայ կա
 » պակցութիւն մը Եղամայ մեղացն ու
 » աշխարհի վատթարացեալ վիճակին
 » մէջ » (111_112) :

Թէ որ հակառակորդը առաջարկու
 թեան ճշմարտութիւնը կընդունի, ինչ
 պէս մենք կընդունինք, թէ մկրտութիւ
 նը սկզբնական մեղքը կը սրբէ . հետև
 լութիւնն ալ ճշմարիտ կընայ ըլլալ . այ
 սինքն՝ թէ մանկունք սուրբ ծնեալ չեն
 ՚ի սկզբնական մեղաց, մկրտութեամբ կը

արբուին . Ինչպէս կը բարողեն Հայք :
 Եւսկ եթէ չընդունիր՝ ուրեմն արամաբան
 ներուն առ մարդ պարճաբանել անուն տու
 ած իմաստակութեամբ կը զեղծանի :

124—125 երեսներուն մէջտղոյ միտ
 ուրնին բացուելուն պէս չարին ունե
 ցած հակամիտութիւննին երեւան հա
 նելինն օրինակ և հաստատութիւն կառ
 նէ անոնց չար ծնունդ ըլլանուն : Եւս
 սոյն բանը ո՞չ ապաքէն իւր վրայ ալ
 կընար շրջել հակառակորդը . Ինչո՞ւ
 չը հաճիր շրջահայեաց տեսութեամբ մըն
 ալ ԲՈՒՍ՝ տղոյ՝ առածի կարգ անցած
 այն մեծ արդարասիրութենէն աղէկն ա
 խորժեղնէն հաստատութիւն չառնելու ա
 նոնց բնականապէս բարի ծնած ըլլալ
 նուն : Ա՞չ ապաքէն ասով պիտի իմա
 նամք թէ անոնց ներսիզնին 'ի բնէ 'ի
 ծննդենէ է սէր բարւոյն (ո՞չ Եստուա
 ծարանականի) : Ա՞վ սորվեցուց անոնց
 աղէկը սիրել , ու գէշն ալ՝ ըստ իւր
 եանց տեսութեան՝ բարիի երեւոյթով
 ճանչնալ ու գործել : Տղայ մը՝ հար
 կաւ չուրացուիր , հի՛չ մեղք մը մեղք
 տէ՛յի գործած չունի , աղէկ բանի մը
 պէս կը գործէ , որ եզրական վկայութիւն
 մըն է իրաց , որոնցմով կը հաստատուի :

Թէ մարդս Թէպէտ՝ի բնէ բարի է, (բարի՞
 ո՛չ աստուածաբանօրէն մտածեալ), այլ
 մտեալ է՝ի չարն . Թէպէտ իր բու-
 նին կամբը բարի է . այլ դործը՝ չուղած
 չախորժածն է՝ չար, ըստ Աւարեւոյն :
 Ի բնէ լաւ մը բարի կամենալը . Քրիստոսի
 հակառակ շարժում մըն է որ չը կրնար
 իւր արդարանալ, բայց եթէ ստելով
 այն Աստուածային առածը՝ որ կըսէ .
 « մարդ լաւ ՚ի չար դանձուց սրտի իւրոյ
 » հանէ զչար » (Մատթ . ԺԲ . 35) :

« Եթէ տղայք բարի (՚ի բնէ) են . . .
 » ինչէ՞ն է որ փորձութեան դէմ չեն զը-
 » ներ » (Եր . 33) : Թէպէտ այս խօսքս
 մեզի դէմ չէ, այլ ուղղակի Քրիստոսի
 բայց կըսեմք . անտարակոյս մտքը գը-
 ղած պէտի ըլլայ Թէ բնութեամբ բարի
 ըլլալուն ապացոյց՝ բարի գործել պէտք
 է ըլլայ . (բարի կանաւը բանին չը դար
 որ ապացոյց առնէ . իբր Թէ՞ գործը՝ կամ-
 քէն եւեւ բնուէ յատկացած ըլլար, և
 առանց միջնորդի՝ բնութենէն կախուած,
 կամբն ալ դործէն կախուած) . մանա-
 լանդ Թէ՞ Աստուածաբանական ճշմար-
 տութեանց դործը դործել . որ կը յարէ
 ետեւէն . « Ինչէ՞ն է որ արարչադուր,
 » ծութեան մէջ երեւցած Աստուծոյ ի-

,, մատութեանը՝ սիրոյն և կարողութե
 ,, լուսափայլութիւնը անոնց սրտին մէջ
 ,, չը զարթուցանէր համապատասխանող
 ,, զգացմունք մեծարանաց սիրոյ և պաշ-
 ,, տելութեան ,, (եր . 34) : Միշտ հը-
 ղաշք մը կը վնասուէ ապացոյցի . բայց
 նշան մի տացի . ու թէ որ ուղէ՝ կրնայ
 դռնել մանկանց համար ? Ե պարտեալեան
 շար-թիւննին երեսան կը հանեն ըսելուն մէջ :
 — Ինչէններուն աւատութեանը՝ տեղն է
 որ մէյ մ'ալ մենք բըղենք . ինչէն՝ն զի-
 տես բա՛րեկամ, տղոց սրտին մէջ ա-
 սանկ զգացողութեանց երբէք տեղի չը
 դանալը չը մղուելը (թէպէտ և միշտ շը-
 նորհօք) . փորձե՛ր ևս երբէք այդչափ
 տղոց բաղմունթեանը մէջ՞ ըստ որում կը
 կարծեցնես զինքնդ իբրեւ աւելի մօտէն
 աւնջութիւն ունեցող մը տղոց հետ՝ այդ
 բանը : Հարկա՛ւ տղայ մը՝ երբ որ կա-
 ղենայ ձբխատուր շնորհօքն Եստուծոյ
 տեսնալ իւր մտացը մէջ դատարկու-
 թիւնն Վնոր զոյութեան զխտութեանը՝
 յորմէ իւր զոյութիւնը կուխեալ կայ, կը
 զարթնու՛ այո՛, անոր մտացը մէջ հա-
 մապատասխանող զգացմունք մեծարա-
 նաց սիրոյ և սրաշտելութեան, և գործ-
 իսկ, ազատ կամօք . թէպէտ և անոր

շակի և մթին, այլ ճշմարտագէս : Աթէ ո՛չ, ո՛րևտի վայրենեաց Վմերիկայ պաշտօն Մտուածութեան . ահա՛ բեղ տարացոյց հեւաւոր : — Վեր էինք անկրօն անՄտուած վիճից մէջ այս հասարակ եղած առածը՝ թէ տղայ մը ծընանելէն ետեւ՝ առանց ուրուք ուսուցանելով՝ Մտուածութեան դոյութե՛ն ու պաշտօնին կարեւորութիւնը ճանչնալով Մրեւոլ ճաճանչեցիւն կը խաբուի Վուսազուն տին ծուներ կրկնեալ իբրև Մրարչի . բայց ո՛չ երբէք ինքըղինքը Մտուածարան, Փիլիսոփոս ծախող ուսուցչէ մը բնական զգացմանց թերադրուեց և դատողութե՛ն պակասութիւն : Վարեկա՛մ, նայէ՛ որ կոշիկէն վեր չելլաս . ելլաս նէ խոյտաւակ կ'ըլլաս ու վար կը վնասուիս : (Թողած ունի՞ս տղայ մը ցայն հասակ կատարելութեան անուս, որ փորձովը գիտնաս : Աս ալ մէկ ուրիշ մոլորութիւն մը իմաստակութիւն մըն է, որ տարակուսական՝ կարելի բան մը՝ որուն հակառակն ալ նոյնչափ կարելի է ըսուեր, իբրև ճրջմարտութիւն մէջ կը ձգէ . որում տրամաբանք կ'ըսեն 'ի կարողութենէն 'ի գործն չե՛ն հետեւութիւն : “ Չոր ոչ գիտես և հարցանեն ցբեզ, դու մի՛ ամեթ համարիր

« զչ գիտելն . . . խոստովանել » (Սիրաբ) :

— Մարդոյս բնական է իր դատումովը
 Եստուծոյ գոյութիւնը դանալ, (Վ. րիստ.
 Եստուածաբ. եր. 58). զԵստուած ճանչ
 նալ ու Ենորմէ շնորհակալ ըլլալ. (անդ.
 եր. 51): Եւ երբէք տղոց պէս տղէտ ու
 անուս մտրդիկ՝ անԵստուածութիւն հը
 նարա՞ծ կամ ընդունա՞ծ չին (անդ. եր. 88):

— Եյս չափս առ այժմ՝ հերիք դաս
 մը թող ըլլայ՝ ՚ի բնէ բարե՛ մարդէն՝ ՚ի բնէ չար
 մարդոյն. մէյմայ այսչափ իմաստակութեանց
 յաճախութեամբ դառնութիւն լեղի չը
 թափելու այլոց բարկացը մէջ. և ինչ
 ալ որ ըլլայ, իւր կարողութենէն վեր
 բանի մը ձեռք զարնել բնաւ չը մտա
 բերելու. չէ նէ իւր աւելի խայտառա
 կութիւնները աւելի ճօխ դուրս երևցը
 նողնիւր չեն պակսիր. և մեծ խելացու
 թիւն կընէ, թէ որ մեծապէս զգուշու
 թիւն ընէ թշնամին վիրաւորել ուղիքն,
 որուն համար տասը վերք իրեն և ել տը
 ւողներ ամեն ատեն պակաս չեն: Եսոր
 վրայօք մտածելը իրեն թողլով, այս առ
 թիւ մէջ մտած ուրիշ քանի մը բանեղու
 վրայօք ալ մէյմէկ բիչ խօսելու կը դառ
 նամբ մենք:

Ո՛վ որ Սուրբ Դրոց հմտութեանը

վրայ դոնէ հարեանցիկ տեղեկութիւն մը
ունի, քաջ զիտէ թէ ինչ բան որ մար-
դոյս բերանը կը զտնուի իր սրտին խոր-
հրդոցը աննման անհամաձայն մանաւանդ
թէ հակառակ, կեղծաւոր է ան, և հե-
տեաքար խօսողն է անհաւատ. երբ որ
նիւթն է կարեւիւր սուտ մը ընդդէմյու-
սոյ պատճառի:

Նորին Արքայնութիւնը իւր 35 և
40 երեսներուն վրայ կ'ըսէ թէ բողոքար-
կուք ևս պատականաց պէս փրկութիւնը
իրենց ժողովոյն կը սեպհականեն. ով որ
մեր ժողովքէն չէ, փրկութիւն չունի կը
սեն, ինչու, որ ճշմարտութիւնը մե-
ղի միայն յայտնուած է, մենք ա-
ղէկ ճանչցած եմք ճշմարտութիւնը. ուս-
տի ով որ մեր վարդապետութիւնը չըն-
դունիր՝ չը փրկուի և այն կ'ըսեն:

Հակառակորդը՝ իւր 40—41 երեսնե-
րուն մէջ Հայրապետին աս խօքերը ամ-
բողջ մէջ կը բերէ. ու կը յաւելու.
« Եսնք ամենքն ալ Արքայնսկոպտին
» զրբին մէջ դրուած են շփեցմանով.
» որկէ ընթերցողը կը կարծէ թէ ու-
» թիշ զրբէ մը քաղուած ըլլան: Մենք
» զանոնք ստախօսութիւններ կը կոչենք
» և կը հրատարակենք: Իր խարդաւանքն

« է » (եր. 41): Արևու երեք տող խօսքեր են ասոնք. բայց ա՛յնչափ խարդախ, ա՛յնչափ կեղծաւոր խարեպատիր են և հակասական սուտեր՝ որ չեն կարծուիր առջի բերան. և որոց փիլիսոփայ ճրջ դուժեամբ անուն ոչ ոք կրցած է ցարդ չափել:

Ի՞նչ բան է արդեօք սքսիսոս-նի-ններ և խարդախանք ըսածը:

Արք որ յանցաւոր ամբաստանեալ մը ես այս ինչ յանցանքին տէրը չեմ, սուտ է աղ իմ վրաս ամբաստանուածը, դրտար տուժիւն է, խարդաւանք է կ'ըսէ. ըսել կուղէ թէ կա՛մ ուղղակի կա՛մ ան ուղղակի այն յանցանքին մէջ մասն չունի: Աւ հոս հակաուակորդն ալ՝ «Աորին Արբաղնուժեան ամբաստանուժեանը հա մար սոսո՛ սքսիսոս-նի-ն» խարդախանք է կ'ըսէ նէ, ըսել կուղէ թէ ո՛չ բանիւ և ո՛չ դործքով. ո՛չ ուղղակի և ո՛չ անուղղակի կերպով Ասասարչեան շայրը չեն փրկուեր, կորոսոսն են ըսած չունին. ու չեն ըսեր: Ուրեմն կը փրկուին հա՞, արտայս-նեան ժառանգորդ են շայտ կըսէք, անա՛նկ է. կորուստըն չեն, չեն փրկուիր չէք ըսեր նէ, ուրեմն կը փրկուին կըսէք. (որով և ուղղափաւ կը բարողէք զձայս. զի փրկու

-Թիւնն է յուղղափառութեան, և ո՛չ ՚ի մտորութեան): Եւ -- քն՝ փրկու անմիաբանելի հակառակ ծայրերէն, մէջ չունին. փրկութեան ու կորստեան (ուղղափառութեան և հերետիկոսութեան) մէջ երբորդ վիճակ մըն ալ չը կայ. քաւարան մը կայ նէ՛ ան ալ ո՛չ դուք կ'ընդունիք ո՛չ մենք. ուստի դժոխք մը ու Արքայութիւն մը կայ. դժոխք կերթան, չեն փրկուիր չէք ըսեր նէ, Արքայութիւն կերթան, կը փրկուին պիտի ըսէք. որուն անխուսափելի հետեանքն է. ու փախուստի տեղ մնացած չէ:

Ապա՛ ի՞նչ հակադրական շարժառիթներ ստիպած բռնադատած են զձեզ -- այոյ տանը Արքայութիւն ու փրկութիւն բարոյելու. ի՞նչ այնչափ աշխատութիւն այնչափ յողնութիւն հակառակեայ դաւառներէն զձեզ հաս մղեց: Սրբազանը -- կ'ըսէ որ դուք -- այերը չեն փրկուիր կ'ըսէք, բարի՛. հաւատացի. ուրեմն -- այերուն ի՛նչայնքէլո՛ւ եկաք՝ որ -- այք բանի որ իրենց Առսուտը չեան Աղղափառ Ակեղեցիին մէջն են՝ ՚ի կորուստ չեն, կը փրկուին: -- Ի՛նչ Դժոխք. բայց ինչ և իցէ, եղածը եղած է. շնորհակալ եմք այդ մեծ դժասիրական աւետիսները

նուզ . բայց ահա գործքերնիդ վճար
 ուեցաւ : Մենք համոզուած էինք ու նու
 բէն 'ի ձեր բանից հաստատուեցանք՝ որ
 'ի փրկութեան եմք . ուրեմն ինչո՞ւ չէք
 երթար՝ ազնիւ Միսիօնարք . ահա ամե
 նայն ինչ վճարեալ է . պաշտօննիդ լը
 մընցաւ . ծանուցիք քարոզիցիք և վստա
 հացուցիք ևս թէ՛ կը փրկուինք . եր
 թայք 'ի խաղաղութիւն : — Աւ դուն՝
 բա՛րեսիրտ հակառակորդ , ինչո՞ւ կը
 սրտնիս (եր. 79-87) որ Աորին Արբազ
 նութիւնը ձեզի կ'ըսէ , թէ ի՞նչ բան ու
 նիք շայց տանք մէջ , զնայէ՛ք ուստի
 որ եկաք . զնայէ՛ք բա՛րեկամ , եթէ կը
 փրկուին շայք : Իսկ թէ որ չեն փրկը
 լիր , դարձեալ զնայէք , ասանկ հրա
 ման ըրած է Քրիստոս քարոզիչներուն .
 « Այսպէս ասէ Տէր ով » մը կը խօսիմ ,
 « քո գործքն » որ զձեզ չընդունին՝ ելէ՛ք ան
 կէ . բարեկամ զայէ՛ք : Դուն ինչէ՞ն ըս
 տիպեալ , ո՞ր այսպէս ասէ Տէր էն հրամայ
 ուեցար « դունեդ վունտես նէ՛ պաճայեդ
 » կիյնամ » (եր. 85) ըսելու . (չակերտ
 ներէն չը խաբուիս որ այս խօսքս բառ
 առ բառ գործքիդ մէջ գրուած ըլլայ .
 բայց թէպէս ուրիշ բաւերով՝ ճիշդ աս
 խօսքս ըրեր ևս . շայերէն շիտես նէ՛

Թարգմանել տուր երկուքն ալ, ու ճըշ-
մարտութեանը վրայ կը հասնիս) : — Ահ-
նեախիկի միաբանները՝ բնադննիներուն մէջ
եղած մէկ մեծ տարակուսութիւննին՝ թէ
կենդանեաց մէջ է՞ն յանդուգն ու է՞ն
լըբըր ո՞րն է, լուծեր էին, թէ անանուն-
եանց խումբն է. բայց մենք կ'ըսենք,
թէ անոնցմէ ալ աւելի՞ մեր հակառա-
կորդն է : Գնա՛ կ'ըսես, չեմ կ'ըսէ, լը-
ուէ՛ կ'ըսես, կը հայհոյէ. մի՛ ձանձրա-
ցըներ կ'ըսես, կը խայթէ. խաղաղու-
թիւն կ'ըսես, որոտում կը հանէ. ու թէ
որ քիչ մը դաջես, վա՛յ դլխուդ, դլու-
խըդ դուում կը դարձընէ իր զառանցանք-
ներովը. բնութեան մէկ հրէջն է. ո-
րուն օրինակը նոյն բնութեան մէջ չեմք
դտնար : Ըսա՛ծը քոնէ հասկընայ. հիմայ ալ աս
ըսածիս ապացոյց կը պուայ. ու ես ա-
նոր մէկ կերպարանքով երկու զուգըն-
թաց հակասութիւնները մէջ կը բերեմ :

Տեսանք արդէն որ Հայրապետին բա-
ղասարհոս փրկութեանը երեւոյ ժողովոյն միայն կուրան,
և երեւոյ ժողովն դուրս ելող Հայոց փրկութեան
չը կայ կ'ըսեն ըսելը՝ սուտ պրպարտութիւն
է խարդաւանք է ըսելը հակառակորդին.
մէյմ'ալ՝ աս ստախօսութիւն է ըսելովը
Հայոց փրկութիւն քարոզելը, Հայո՛ կը

քիւնն ըսած ըլլալը . ասկից ալ հետևա-
 բար՝ դ՛այս ուղղափառ հրատարակած
 ըլլալը : Հիմայ ալ կարդա՛յ աննոյն զբը-
 քին մէջ թէ պէտ ծայրէ՛ի ծայր , բայց
 յատկապէս սա խօսքերը . « (Հայոց) Ա-
 » պիսկոպոսներն ու Վարդապետները
 » փոխանակ ժողովուրդը մնտի արարո-
 » ղու թիւններով և մարդկային հնարքնե-
 » լով « Կաթն ընելու » , և Մատուծոյ « խա-
 » ղաղու թիւն (այսինքն՝ փրկու թիւն) չը-
 » սած ատենը՝ խաղաղու թիւն է խաղա-
 » ղու թիւն է (այսինքն՝ փրկու թիւնը ՚ի
 » ձեզ է) » ըսելու . թող Մ. Լեւտարանը քա-
 » ղողին . . . (չէ նէ) Բն+ ալ զՔրիստոս
 » և իր Մատուծա՛հնար փրկու թիւնը պի-
 » տի քարողենք անոնց . . . » (եր . 83—84) :

Ես խօսքէն՝ թէ որ բացայայտ ու
 ճշմարիտ իմաստներ ու հետևու թիւններ
 կելլան՝ տսոնք են միայն , թէ Հայոց
 մէջ Մ. Լեւտարանի ճշմարիտ քարողու թիւն
 չը կայ . Մատուծոյ խաղաղու թիւն քաւու-
 թիւն և թողու թիւն մեղաց չը կայ . Հա-
 յոց Եկեղեցւոյն Ապիսկոպոսներն ու
 Վարդապետները զՔրիստոս ու իր Մատ-
 ուծա՛հնար փրկու թիւնը քարողած չու-
 նին Հայոց . Բրթթէս թանգ քարողիչները
 միայն այս ճշմարտու թիւնները կը քա-

Գողեն կօր մինչև հիմայ . այսուհետև այ՛
 Հայոց քարոզիչները ընթացքին չը վո-
 խեն նէ՛ նոյն Ռոթեմաթանդ բարոզիչնե-
 րը պիտի քարոզեն Հայոց զՎրիտտու և
 զՇատուածահար փրկութիւն նորա .
 յորս Ն՛Ն , և միայն ՚ի նոսին այսօրիկ
 փրկութիւն և ճշմարտութիւն . և այլն
 և այլն : Բա՛րեկամ , եթէ քու ըսած խօս-
 քերդ երկայն երկայն՝ և անոնցմէ մէջ
 բերուած աս կտորը միայն՝ թէ որ ուրիշ
 իմաստներ կուտան , չեմ ըսեր այլ առա-
 շել իմաստներ , որ կրնան աւելի ևս ըն-
 դարձակիլ . այլ թէ՛ ասոնց հակառակ
 իմաստներ կուտան նէ՛ շնորհք ըրէ քու
 ակնոցդ ինձի տա՛ւր , որ անով կարգամ
 ու միտք աւնեմ : Աւ եթէ այս ճշմարիտ
 իմաստները կուտան , ահա քեզի դուդըն
 թաց երկու հակասութիւն . դուն կուղես
 նէ զոյդ մը ճշմարտութեանց անուանէ .
 ըսա որոց քու ճշմարտութիւն ըսածդ
 մենք այլ կը չափենք : — Ա՛յրը կըսէ
 իր՝ թէ Սրբազանին ըսածք մենք ըսած
 չունինք . չենք ըսեր , սուտ է . ուրեմն
 ինչո՞ւ ըսիր աս խօսքը , թէ որ չէիք ը-
 սեր : Ա՛յրը աս ըսելովդ հասկըցուցիր՝
 թէ Հայք կը վրկուին , մենք չենք ըսեր
 թէ չեն փրկուիր՝ ըսիր , ադ խօսքը սը

ասխտութիւն՝ խարդաւանք է • ուրեմն ինչո՞ւ ըսիր՝ թէ Հայոց Եկեղեցին խողողութիւն չը կայ, փրկութիւնը ՄԱՆՐԱՅԻ պիտի բարոզեմք ու կը բարոզեմք : Վերը՝ Հայոց Եկեղեցին ուղղափառ կը ցուցունես, հո՞ս ինչու չարափառ կը ներկես : Ո՞վ ի՞նչ բան մղեց դքեզ այս հակասութեան • Ճշմարտասիրութիւնդ, թէ կեղծաւոր խողողասիրութիւնդ : Դիմակդ վա՛ր առ բա՛րեկամ, որ խառվարար՝ հակառակադիր՝ խաբէբայ կեղծաւոր մ՛ըլլալդ ճանչցուիս • « Գո՞ւշ է եղեր աչքիդ » Կորին Սրբազնութիւնը • և փուշէն ալ աւելի սուր խայթող ճշմարտութեան խայթոց մը • կռիւի ադ մեծ ախորժակդ ինչո՞ւ կը ծածկես նենգաւոր սուտերու բարեպարիշտ կոկիկ կտրիկ բաւերու տակ • թէ որ լեզուադարութեան լեզուանութեան ամեն գէշութիւնները ամեն գէշ յատկութիւնները կուզես լեզուիդ վրայ բոլորել ու յաճախել, դողա՛, զի « Դ՛յաջուհո՛ւն » • « Այսպէս ասէ Տէր » • Ծածկեալ ճշմարտութիւնք՝ փոքր մի և հաւասար է անհաւատութեան • Եթէ բուբարողած Աստուածդ ու ճշմարտութիւնը ալ ադ բերնիդ ճշմարտութիւննե՛

րուն րէս են նէ՛ հերի՛ք որ ող վաճառ-
 քէդ մեծ շահ մը հանես . բայց հաշ-
 ուետուճարիդ մէջ աղէ՛կ նշանակէ . որ
 աներեկ օր մը աչքիդ փուշ եղող այն
 բարձրատիճան Քահանայապետին հետ
 դուն ալ Ետեան պիտի ելլաս ու պա-
 հանջուխ . . . : — «Սայէ՛ որ ա՛լ չաշխա-
 տիս Նորին Սրբազնութեան զձեզ խար-
 դախ , սուտղորոյց , խաբերայ , խուփար ,
 կուռասէր եւ անուանելը (զոր դառնու-
 թեամբ սրտիդ կը յիշատակես աւջի է-
 ջերուդ մէջ) , փորձով զորձքով վրադ
 եւ՛ս ընելու . ինչպէս որ ըրիր . և խո-
 նարհական խոստովանութեամբ ինկի՛ր
 Հովուին զթութեան գիրկը , որուն գէմ՛
 այս անուրանալի յանցանացդ համար
 ըստ քոյդ ևս վարդապետութեան՝ Ա՛ն
 միայն կրնայ թողութիւն տալ . « Խոս-
 » տովան լերուք միմիանց զմեզս » խօս-
 քը ինտո՛ր կը մեկնես նէ՛ դոնէ այս ա-
 ռաջին անգամ գնա՛ արդեամբ կատա-
 քէ . « և մի՛ ամաչեր փասն մեզայ քոյ » :

Խօսքերնիս հիմայ ուրիշ նիւթի մը
 վրայ շքե՛ք :

Քրիստոնէութեան՝ նկատմամբ քա-
 րողչաց՝ կուսակրօնութեան վարդապե-
 տութիւնը քաջայայտ կերեւնայ՝ թէ

լիզի հաս մըն է եղեր մեր հակառակորդին, թէ որ Վենետիկեան միաբանից լեզուովը կերբերոսի պատառը կամ Բանիելի վիշապին դնտակը չէ եղած: Կուսութեան ձայնը ականջը հնչելուն պէս կը խրտչի մեկէն, խիղճը կը խայթուի ու շուարած ինչ ընելիքը չը դիտնար. ալ աղաղակ ձայն չը թողուր կը պօռայ. « ինչո՞ւ չամուսնանան »: Մի՛ լքանիր, աղնիւ Արէց, « թոյ՛ լանիս նէ » ամուսնացիր կըսէ բեզի Մուսքեալը. բեզի ալ երիցուհի մը չը պակսիր: Բայց է՛ն առաջ՝ բու ժուժկալութիւնդ կը վերաւորես: Բա՛ջ է. Մուսքեալը անժուժկալութեան վիճակ ցուցունել չէ որ ուզեր է հրամայել ամուսնութիւնը. նրկատմամբ քարողչաց միայն առնեմք նէ կրնամք մեկնել այս խօսքս. ըստ որում Մուսքեալ մը՝ քարողչի մը՝ որ քաղաքէ քաղաք պտըտելու պարտաւորեալ է, իւր անժուժկալութեանը սպաս հարկանելու համար հետը կնիկ պտըտցընելու մեծ անպատշաճութենէն ուրիշ բան չը կայ:

Յանուանէ (71) Երբեպիսկոպոսին հանրահաչակ ողբերգութեանը, և անորոշակի (63) բոլոր Ապիսկոպոսաց կուսա-

կըրօնութեանը եղջերք յարձակելով՝
 Հայոց Ակեղեցւոյն Պաշտօնէից ամուս-
 նացեալ Քահանայից և Սարկաւազաց
 դասերն ալ այս վարդապետութեանս
 վրէժխնդիր յարուցանել ուղեւուն հա-
 մար՝ ծանրկէկ զինքը կը հարկանեմք ո՛չ
 առ ՚ի մահ, ՚ի զղջութի՛ւն :

Աւրիշ տեղ՝ երբ որ ՚ի մէնջ խօսք
 կըլլայ ընդհանուր բողոքականաց վրայ,
 և մէկին կարծիքը վարդապետութիւնը
 միւսին դէմ՝ կը բերուի, բողոք բողոքի
 վրայ կ'ազդակեն, թէ ապօրինաւոր է,
 անոր յանցանքը ի՞նչ քառ դնել : (Ինչպէս նաեւ
 մեր հակառակորդը՝ Մորին Արքազնու-
 թեան բողոքարկուաց համար « Սուրբ
 » Հոգիով կը խօսինք ու կը գրենք » կը
 սեն ըսելուն դէմ բարկանալով՝ կը շար-
 բարէ կըսէ (եր. 41), թէ՛ և աղէկ զի-
 տէր՝ որ Ղուտերեանք և ՚ի նոցանէ հեր-
 ձեալք տարաբաժանեալք ասկէց աւելի-
 ները կը շաղակրատէին ու կը շողփաղ-
 փէին . մարգարէանալ անդամ կը կեղ-
 ծաւորէին . զորս կրնան ընթերցողք տես-
 նալ ՚ի վարս Վարտինոս Ղուտերի, որ
 տպեալ է ՚ի Վէննա . և ՚ի բողոքար-
 կուաց հրատարակեալ պատմութեան
 Ժ.Ք. դարու բարեկարգութեան) : Ապա՛

Ի՞նչ անՎստուած օրէնք ու իրաւունք է
 հակառակորդին մէջ բերելու՝ մեղի դէմ
 նոյնչափ հակառակորդ հանդիսացեալ
 Ակեղեցեաց կուսակրօնութեան զեղծ-
 մունքներն՝ մեր Ակեղեցականաց ողջա-
 խոհութիւնը խայտառակելու մտօք. չա՞-
 մբնար անսպառկառ դիմօք հակառա-
 կորդաց ամօթոյն վրայ մեր կարմրելը պա-
 հանջելու: Ի՞նչ կապակցութիւն՝ չքսեմ
 հակակրօնութիւն, Հայոց և հակառա-
 կորդ Ակեղեցեաց Ակեղեցականացը մէջ
 կայ. ու ի՞նչ լար է ան որ աս երկու
 դասերը իրարմէ կրբաժանէ: — Կուսա-
 կրօնութեան՝ եթէ Հայք պաշտպան են,
 ապա կա՞ծ նուիրելոյն ուխտն է. որ նոյն-
 չափ անձնուրացութեամբ քարոզչութե-
 պաշտօնի ապա կա՞ծ նուիրողներէն կը պա-
 հանջէ Ակեղեցին. և որուն էն դոյզն
 զեղծմունքին չը ներեր, վրէժխնդիր է:
 Աւ եթէ ինչ և իցէ ուխտ՝ Վստուծոյ
 անրնդունելի ըլլալը, և ՚ի հակառա-
 կէն՝ շնորհաբեր չըլլալը հակառակորդը
 հաստատելու յանձն առնելու չափ յան-
 դրդնութիւն ունենայ նէ, ուխտս դի՛ք
 և կատարեցէք մը ըսելէն ետեւ պէտք
 եղած պատասխանը տալէն չեմք փախ-
 չիք: Եթէ կուսութիւնը մարդահար

խաբէութիւն է, սուտ վարդապետութիւն և դրօշակ այն մեծ ապստամբութեանը, շնորհագուրկ վիճակ մը կամ նուազ շնորհաւոր քան զամուսնութեան վիճակն, ուրեմն ի՞նչպէս մեկնելու և իմանալու եմք Քրիստոսի « կան ներքինի » ներ՝ որ Մատուծոյ Մ. քայութեք համար « ինքիրդինքնին ներքինի ըրին » ըսելը :

Բայց ինքը՝ կուսութեան յար վըտանդի ենթակայ ըլլալէն չէ թէ ամուսնութիւնը քաղաքէ քաղաք քարոզչութե պտրտելու կարգի մը՝ այլ անժուժութեան սպաս հարկանելու համար եղած ամուսնութեան անպատշաճութիւնը հաստատելու էր : Եւ այս նկատմամբ Հայոց Ազգայնացի կուսակրօն և կարգուած դասերէ պաշտօնեաներ ունի . ետքիններուն հաստատուն բնակութիւն և մի և նոյն տեղի մը ցկեանս պաշտօնը ունենալուն համար . և առջիններուն քաղաքէ քաղաք յար խրկուելուն համար :

Եւ եթէ Հայք իրենց կուսակրօն կարգին արդելք մը դրած են ընտանեաց մէջ բնակելու նկատմամբ . չէ թէ ան « կրօնաւորաց պարկեշտութեանը վը » ըսյ ունեցած վարկումը կը յայտնեն » աս արդելքով . ինչպէս կաղճատէ հա

կառակորդը (եր . 71) , սեւ աղա մը
 բսելով ու մուր բոլոր կուսութեան կար-
 դին , այլ ապահանեալ բնութեան կոր-
 ծանման առիթ չը տալու համար : Մարդ
 շատ անգամ՝ իւր կամայական մէկ նպա-
 տակը՝ որ ջափ և ամենամեծ աղատու-
 թեամբ ուղղած ըլլայ դայն՝ կը փոխէ
 անդիմադրելի հարկաւորութիւններէ շար-
 ժառիթներէ . մէկ բան մը կայ՝ որ անհնա-
 րին է մարդոյս ընել . բնական օղնճի
 օրէնքին դէմ գործել : Աւր խախտ է , հոն
 կրակ մօտեցընելը յիմարութիւնէ : Աչ-
 քին ցանկութիւնը՝ էն երեւելի սուրբե-
 րուն ալ հրէշտի սասան եղած է . որոնց
 թէ որ շնորհքը չը հասնէր՝ կիցնային :
 Բայց շնորհքը՝ ի թիկունս է ըսելով յի-
 մարաբար վտանդին դիմելն ու չը վտան-
 դել ըսելն՝ երեկուրնէ ու առջի օրուր-
 նէ կապուած խենթինն է . յօրմէ՝ հա-
 կառակորդին յառաջ բերած շատ մը
 զեղծմունքները կը պատճառին . որոց ա-
 մենէն ալ աղատ է Հայոց Ահեղեցին :

Հոս ալ որ մարդ կը պատճառաբանէս բա-
 րեկամ . որ Հռովմէա կան դատուն միայն
 դէմ ըլլայ նէ քի ճի կը դօրէ . որուն պա-
 տասխան տալու պարտաւոր չե՛մ : Չէ՛
 նէ՛ ՚ի կարողութենէ ՚ի գործն չէ՛ հետեւութենէ

իմաստակութեան ելեր ես սորէս :

Անցի՛ր հող բա՛րեհամ : այսչափ մը առ այժմ ընդհանրապէս ասոր վրայօք պատասխանելէս ետեւ՝ միւս տղձատանացի դէմ՝ Վորին Սրբազնութեան բարի մարդը նորէն քեզի ներկայացընելով՝ բանի մը իմաստակութիւններդ ու խաբէութիւններդ ալ վրայ աւելցընեմ ուրիշ ասոր մօտաւոր նիւթի մը վրայ :

Մարիամու մշտնջենաւոր հուսութիւնը և անոր սուրբ Վրոց մէջ անորոշ խնդիր չըլլալով որոշակի ծանուցուած ըլլալը . որ թէև էականապէս և բացարձակապէս փրկութեան հարկաւոր չէ՝ բայց զանազան պարագայից մէջ չը խոստովանելը կը զրկէ զմարդ փրկութենէ՝ զանազան նկատմունքներով : Ի՛նչ բան որ իբրեւ ճշմարտութիւն և իբրև հարկաւոր ՚ի զխտել՝ սուրբ Վրոց մէջ զրուեր է . «—բանալը մարդս կը զրկէ փրկութենէ . թէպէտ և դաւանիլը էապէս հարկաւոր չըլլայ փրկութեան :

Ե. յապէս՝ եթէ սուրբ Կուսին մշտնջենաւոր հուսութիւնն ալ յայտնուած է սուրբ Վրոց մէջ նէ՝ հերքելը՝ Ներշնչողին դէմ է . և զխտելը՝ փրկութեան էապէս հարկաւոր չէ՝ ալ նէ՝ հերքելը

ի կորուստ կառաջնորդէ զմարդ : անց ցո
 Այլ է՛ն առաջ՝ Կորին Արքայնու
 Թեան դէմ խօսածները աչքէ մը անցը
 նեմք :

Որովհետև Մարիամայ կուսութիւնը
 Քնն իւր անդամնէ որդին ծնանելու ատենը
 յայտնի որոշակի ցուցուեր է ՚ի սուրբ
 Վիլս . որոշելու կէտը մնացած է՝ ան
 Քննէն Քնն մտը Մարիամու :

Եւ որովհետև Առաքելոյն զիտաւո
 թութիւնը մինչև անոր ծնունդը ամուս
 նական յարաբերութիւն մը բնաւ ունե
 ցած չըլլալին էր ցուցունել խօսեցե
 լոց , Քնն ցուցիչ նշանաւ վարուած է .
 քանզի անկէ ետքի ատենը իւր պատմե
 լիք աւետեաց անարատ յղութեան՝ հետ
 վերաբերութիւն մը չունէր : Մնն բա
 ւը մէկ սահման մը ունի որոշ նշանակ
 ուած իր ետեւէն . որկէ ժամանակին տե
 ւողութիւնը անդին չանցուներ նախայի
 շատակեալ իրողութեան նկատմամբ :
 Այս մտօք ցարդ բողոքականք Քննը ա
 պացոյց կառնէին թէ ուրիմն անկէ ետ
 քը այդ յարաբերութիւնները ունեցան .
 Թող որ ասկէ աս պիտի հետեւէր՝ որ ծը
 նանելէն և անուանակոչուելէն անձնապէս
 ետե՛ւ ադ յարաբերութիւնները սկըսան .

որ բնականի ալ դէմ է :

Նորին Սրբազնութիւնը սուրբ Գիրքէն չորս հինգ վկայութիւններ կը բերէ, (եր. 76-77) յորս Բնիկը մշտնջենաւոր յարաձգութեան ժամանակի զօրութիւն ունի . և այս Բնիկն ալ անանկ պիտի իմանամք կ'ըսէ : — Հակառակորդը կը ծաղրէ միայն անոր աս ցուցմունքը և անով զոհ կըլլայ . քանի մը մինչևներ ալ կը շարէ հոն . և ասոնք ալ պէտք է յուսելու իմանալ կ'ըսէ : Եւ խորին իմաստութեամբ մ'ալ « իր զաղափարին համեմատ նշանակութիւն մը տալը՝ կըրկն » նու՛մն սկզբան է , և ո՛չ ուրիշ բան » կ'ըսէ (եր. 77) : Ուրեմն՝ կըսեմք մենք ալ՝ ադ դոյն բանը քու վրադ ալ կը շարջես . քու զաղափարիդ համեմատ նշանակութիւն կուտաս դուն ալ՝ առանց տպացուցութեան . դուն ալ կընես սկզբան կ'ընես , և իսկը՝ յոսի շրջան :

Եւ որովհետեւ Քրիստոսի համար անբնականի որդի ըսած է Սարիամայ՝ Նուտարանիչը՝ ան նոյն տեղը . և անբնական ալ յարաձգման էն առաջ ծնած կը նշանակէ , ասկէց կ'իմացուի թէ կընայ ըլլալ որ յետսածին ալ ըլլայ : Եւ որովհետեւ Բողոքականք ալ այս մտօք առնելով բա-

ուր՝ կըստեն թէ՛ ուրեմն յետօածին եղ-
 բայր ալ ունեցաւ Քրիստոս, ուսկա ու-
 րեմն կոյս չը մնայ Մարիամ. Մորին
 Սրբազնութիւնը իւր 77-83 երեսներուն
 մէջ կ'ապացուցանէ, թէ աս անդրա-
 նիկ բառէն մարմնաւոր անդրանկութիւն
 առջինն կու՞թիւն չը պիտի իմանամք: Ըս-
 կառակորդը ծաղր կ'ընէ աս բանը. այլ
 մտքուր կ'ըսիկ գրեւով զինքը ու իր
 տղխտութիւնը ծաղր կ'ընէ: Սուրբ Գը-
 րոյ մէջ անդրանկ բառը է՛ն ընդհանուր
 արդանդ բացոյն նշանակութեամբ գործած-
 ուած է. և շատ քիչ անգամ յառաջա-
 ծին՝ առջինն նշանակութեամբ: Աւս-
 տի՛ Մորին Սրբազնութիւնը ծաղրած կըլ-
 լայ աւելի ընդհանուր նշանակութեամբ
 առնուիլ պէտք է ըսելուն համար. չէ
 նէ ծաղրասէր հակառակորդը զիւր ծաղ-
 րելի տրամաբանութիւնը, էն քիչ գրե-
 թէ ոչ սովորեալ եղանակի նշանակու-
 թեամբ առնուիլ պէտք է ըսելուն հա-
 մար: Ա՛յ իմ սիրելի բարեկամս, բուն
 աս կէտն էր հաստատելիքդ. ի՞նչ բան
 ստիպեց գրեղ ծաղրով մը և եթ անցնե-
 լու. կընտան սկզբան կայ նէ՛ քուկդ չէ տէ
 չէ. ՚ի կարողութենէ ՚ի գործն շէ անտեսութեան
 իմաստակութիւնն ալ. բարեկամ, հե-

րի՛ք, զգուեցանք ադ իմաստակութիւնն
նէրէդ . հերի՛ք :

Գարձեալ Աւետարանի մէջ եղբայր և
+այր Քրիստոսի ըսուած ըլլալով՝ Վորին
Սրբազնութիւնը իւր 83—87 երեսներուն
մէջ կը հաստատէ օրինակօք և ազգահա-
մարովք թէ եղբայր և +այր բառերով բնա-
կան եղբայր և քոյր չը պիտի իմացուին ,
այլ ազգականք Քրիստոսի : Հակառա-
կօրդը աս ալ ծաղր կ'ընէ . և ան նոյն
դեղեցիկ իմաստակութիւնը կ'ընէ՝ թէ
այս ալ կրկնուած սկզբան է : Ֆոխանակ անոր
տուած է՛ն բանաւոր է՛ն խելացի ու է՛ն
հաւանական (ճշմարտանման հաւանական)
պատասխանը հերքելու . փոխանակ պատ-
մութիւնը հերքելու՝ (ուստի Սրբազանը
այս ապացուցութիւնս կը հանէր, և ո՛չ
իւր գրպանէն . որ ամենայայտնի ճշմար-
տութիւն ըլլալուն համար վկայութիւն-
ներ չէր բերեր) . սուտը հանելու ապա-
ցուցութեամբք՝ կրկնուած սկզբան ըսած իմաս-
տակութեամբ ինքը կ'իմաստակէ . ու
գարձէր Վորին Սրբազնութեան կրկնուած
սկզբան կ'ընէս կը պօւայ . իւր տունը
բունկեր է չը՛նայիր, Սրբազանին ճրա-
ղը տեսնալով կրակ կայ կը պօւայ բո-
լոր ուժովը . ու ծաղրական խօսք մը Կի-

բայէս և ճշմարտապէս իւր խիւ անձին վրայ
 միայն վայլեցուցած դրած ըլլալուն հա-
 մար՝ մենք ալ ահա կը շրջեմք իւր վրան
 «Վ. յարէս ահա աս դուրսը ամբողջապէս
 « իրեք իմաստակութիւն կը բովանդակէ
 « ծայրէ՛ր ծայր . (եւրեքին վրայ մէյմ՝ ալ
 « յաւելուած ըրիր հիմայ դուն). իմաս-
 « տակութիւններն ալ իրարմէ շատ տար-
 « բերութիւն մը չունին . վասն զի առ-
 « ջինք կրկնումն սկզբան է , և երկրոր-
 « դը՛ կրկնումն սկզբան է , (մէյմ՝ ալ՝
 « ՚ի հարողութենէ՛ն քորձն) . և երրորդը կրկ-
 « նումն սկզբան է՛՛՛» (եր . 78—79) :
 — Ար տարակուսեմք՝ որ նոյն ինքն սա-
 տանան թէ որ ուղէր , կրնա՞ր երկնեւ
 այսչափ խաբէութեամբ ձևեր : Էրիք
 է ալ ըւէ՛՛ Աղնի՛ւ Բերիայի . աղ իմաս-
 տակութիւններդ Վճերիկայ կամ ու իցէ
 ուրիշ երկիր կուղես նէ հոն տար ծա-
 խէ , ո՛ւր որ յաճախորդներ կարենաս
 դտնել . և փոխանակ՝ Նորին Սրբադնու-
 թիւնը Վփնամ Փիլիսոփայիդ առջին
 ծունկ չողեցրնելուդ՝ դուն ինքնդ խոնար-
 հէնատէ, աղուոր դաս մը աւ մոլորութիւն-
 ներդ շիակելու : Աւ սրովհետև Վփնամ
 Փիլիսոփայդ աս քու մոլորած իմաստա-
 կութիւններուդ ամենը բեղի չը կրնալ

Թուելուն համար այսչափ շատ ու յա-
 ճախ մոլորութեանց մէջ կը թաւալիս,
 առ այժմ այս պատասխանէն առած դա-
 սերդ աղէկ սերտէ . ուրիշ անգամ՝ երբ
 որ նոր իմաստակութեանց մէջ ալ մոլո-
 րիս՝ որոնք չը գիտնաս, կը ցածիս չափ
 անոնք ալ քեզի սորվեցընելու ձեռքէս
 դայ նէ կ'աշխատիմ, բաւական որ խը-
 րատս աղէկ բռնես :

Իսկ հիմայ՝ քեզ ուրիշ տեղ մը կը
 տանիմ, սուրբ երկիր մը : « Այժմ զիօշիկս
 » յոտից քոց . զի երկիր սուրբ է » : Յ'ւշ
 Պաօսխումէ՛, պատգամ Մատուծոյ պիտի
 ընթեռնուս :

Ահնոցդ դունաւոր է նէ հանէ՛, որ
 ես քեզի առաջնորդեմ սուրբ Իլիքը կար-
 դալու : Հեռուն չեմ խրկեր . քու փրկ-
 կութեանդ դուռը, Յիսուսի խաչին տա-
 կը . հո՛ն կայնէ, ու ես քեզի քու Աւե-
 տարանիդ մէջէն երկու խօսք կարդամ,
 կարճաւօտ . բայց « Այսպէս ասէ Տէր »
 ով մը . որուն վրայ թերեւս մինչեւ հի-
 մայ ուշադրութիւն մը ունեցած չես . ու
 շնորհք խնդրէ դուն ան խաչէն՝ որիէ
 փրկութեան կայլակներ հոսեցաւ, որ
 քեզի նոր միտք ու լոյս տայ, որ անոր
 պատգամները ողջմտութեամբ իմանալու

կարենաս :

Յիսուս խաչեալ . Ընոր մայրը Մարիամ՝ առ խաչին . Յովհաննէս սիրելի աշակերտն ալ հոն՝ մօրը . ահա՛ կը խօսի Յիսուս . « Ը, յապէս ասէ Տէր » . « ըսաւ (Յիսուս) իր մօրը . ո՛վ կին՝ ա՛ » . « հա՛ քու որդիդ : Ատքը ըսաւ աշակերտն » . « ասէ » . « ահա՛ քու մայրդ . և ան ժամանակէն աշակերտը անիկայ իր քովը ա՛ » . « ըսաւ » (Յովհ . ԺԹ . 26—27) :

Ըտոր մէջ « Ը, յապէս ասէ Տէր » մը կայ . ծո՛ւնը դիր՝ բա՛րեկամ, երկրպալ գելի պատգամին . ու դողա՛ որ չաքացիա խթանին դէմ, (ինչպէս չգիտութեամբ ըրեր ես), զի « խիստ է բեզ » :

Բրիստոս Բայն, Բայնակ, Բեկաստիկ, Բեքին է եղեր մօրն Մարիամայ . ուստի և երես րեդու ուրիշ որդի մը կուտայ մօրը զՅովհաննէս, որ ան որդի չը մնայ :

Մարիամ Բայն Բայնակ է մնացեր . նայող հողացող աչք կամ որդի չունի եղեր Յիսուսէն դատ, որ զինքը հողալու համար Յովհաննու կը յանձնէ :

Աւարդեամբք ալ երիկ կամ որդիք չունի եղեր, որ ա՛յն վայրկեանէն Յովհաննու քով կերթայ Մարիամ . և Յովհաննէս դայն կը հողայ, ու հիւսն մէկ

երիկ կամ որդի կամ դուստր անուշով
մէկը չի գար Յովհաննէսէն սլահանջէր
մինչեւ Սարիամու մահը՝ թէ ինչո՞ւ իմ
կնիկս կամ մայրս քովդ ես առեր, ու
զմեզ իրմէն զրկեր ես :

Ըսոնք երբէք միտքէդ անցե՞ր էին
բա՛րեկամ. ու թէ որ մէկը քեզի յուն-
կանէ փախար նէ՛ երբ ու ցնոր՝ Անդեգոյ
է կըսէի՞ր արդեօք . և սակայն վրան
« Ը, յապէս ասէ Տէր » մը կայ :

Երկու « Ը, յապէս ասէ Տէր » ալ
յուշունեմ քեզի . առաջ Ի Ս Ըստուա-
ճաշունչիս, ետքն ալ Վրահիներ :

« Փրկեա՛ ՚ի սրոյ զանձն իմ, և ՚ի
» ձեռաց շանց զԳործոնսն իմ » (Սողմ .
ԻԸ . 20) :

« Եայեա՛ առիս և ողորմեաց ինձ . զի
» Գործք և աղքատ եմ ես » (Սողմ . ԻԳ .
16) :

Ո՛ւր ասա երկու « Ը, յապէս ասէ
Տէր » Վրիստոսի համար ՄԻԸՄՕՐ
կըսեն . այսինքն է՛ ՄԻԸՃՒՆ՝ ՄՕ-
ՐԸ ՄԷԿՆԸՍԻԿԸ : — Ո՛վ իմ ամենա-
սիրելի բարեկամս, կը հաւատա՞ս որ
սուրբ Իրբին մէջ Հողին սուրբ ալ
Գաւթի բերնովը՝ Յիսուսի մօրը Սարի-
ամին համար՝ Տանջենաորայէս կոչս է, կոչս

Գիտի ծնայ ըսած է . և սակայն բուն իրն
 ալ ասանկ է , և առանկ ըսե է : Յի-
 սուս ճորը Գեղարկին է ըսելը՝ Վրիստոս
 ուրիշ եղբայր և Գոյր՝ ուստի և Մարիամ ալ երկէ
 ըսել է . այր չը զիտնալով զՅի-
 սուս ծնանելէն ետեւ՝ դարձեալ ո՛չ եր-
 բէք այր զիացաւ ըսել է : Ըսոր Վր-
 յիստոս ալ փորձովը կուզէր ցուցունել
 մեզի իւր էակցին բարողութիւնը , որ երբ
 Խաչին վրայ էր՝ յորում շատ կակծող ցա-
 ւեր ունէր իւր մարմինին մէջ զգալու և
 անոնց վրայ միայն խորհելու , իւր մօրը
 անտանելի միայնութիւնը՝ թշուառ , ան-
 տերունչ , միայնակ և անպաշտպան մնա-
 ցած ըլլալը մտածելով՝ դարման կը տա-
 նէր անոր ամենաճշմարիտ ցաւոցը . որ
 զի մը կուտար անոր անորդի-նեանը՝ ըզ-
 Յովհաննէս . որ անորդի անպաշտպան
 չը մնայ . մայրն Մարիամ ալ իւր որ-
 դեզրին բովը կերթայ . անոր պաշտպա-
 նութեանը հողացողութեանը տակը կը
 մտնայ . ու թէ որ ունէր երիկ մը կամ
 որդիք՝ անհնար էր որ անոնց դո՛նէ մէ-
 կը թողըր ու աշակերտին տունը եր-
 թայր՝ ընդդէմ բնական և շնորհական
 օրինաց , ու չը բամբասուեր ՚ի Հրէից և
 ՚ի Վրիստոնէից :

Ըստնք ասանկ որո՛շ քու Ըստուա
Ճաշունչիդ մէջ գրուած են :

Մեծ ամբաստանութիւն մըն է կը
նեմք տսիկայ , և հակառակորդին զայ
րացման սուխթ կուտամք , ինչպէս զայ
րացեր էր ‘Նորին Արքայնութեան ա
սանկ ասոր նման ամբաստանութիւն ը
նելուն դէմ (եր . 87—97) . և « սեւա
դէմ սուա » անուաներ էր աս բանը :
Բայց մեք պիտի ըսենք ու ապացուցա
նենք որ իւր անուանակոչութիւնն և ու
րացութիւնն է է՛ն դարչ զաղեր սեւա
դէմ սուաը . խարդախած են այո՛ , խար
դախած են սուրբ Բիրքը աշխարհա
բաւին մէջ : Ո՛րչէ թարգմանուած չին
վերոյիշեալ Վաղմասայ խօսքերը :

Բայց մեզի պատասխան պիտի տըր
ուի , թէ « կը թուի թէ տգէտ է աս
» բանիս վրայով թէ Բրոթէսթանք Ըստ
» ուածաշունչ մատեանները բնագիրնե
» ըն կը թարգմանեն , Հին Ասորիւնք
» Եբրայիւն բնագիրն և ‘Նոր Ատակարանն
» ալ Յունարենէն . . . » (եր . 89—90) :
— Հատ աղէկ զիտնալով աս բանս՝ բարե
կամ , նորէն կըսեմք , թէ ձեզի անա
խորժ դառն համ տուող Վարխամայ կու
սութիւնը հերքելու համար՝ այս խարդա

խութիւնը կատարեր էք . և Եբրայա-
կան բնագրէն, շին կտակարանը թարգ-
մանած եմք ըսելնիդ՝ ձեզի ուեի խիստ
դատապարտուե վճիռ ու կնիք մըն է . և
ահա ձեր խօսքովը զձեր դատը մէջ բերեմ:

1853 թուին 'ի Օգիւստնիա կուլիէլ-
մոս կրիֆֆիթի տպարանը տպուած մե-
ծագիրը Լստուածաշունչ Մատենից մէջ՝
որոյ դրանք վրայ ալ « Եբրայական և
» Յունական բնագիրներէն թարգման-
» ուած » ճանօթութիւնը կայ, այսպէս
թարգմանուած կը գտնամք վերոյիշեալ
Սաղմոսաց վկայութիւնները :

« Իմանձս սուրէն ազատէ, ու կե՛Ն՝Ն-
ԲՐՍ շանը ձեռքէն (Սաղմ. ԻԲ. 20) :

« Ինձի դարձի՛ր, ու ողորմէ ինձի,
վասն զի ՄԻ՛ՆԸ՛Կ ու վշտացած եմ ես
(ԻԵ. 16) :

Մեծօրոննն փանօր բառերը կե՛Ն՝Ն-Բ-
ու ՄԻ՛ՆԸ՛Կ կը թարգմանէ իբր թէ՛
խօսքին կապակցութեան կարգին մէջ
պատշաճ միտքը բացատրելու համար,
բայց իրօք՝ Յիսուսի օրը Ռեկապիկն ըլլալը
ուրացուելու շաւիղ բանալու համար :
Բայց հոս կը սխալի՝ որ ծուռ թարգ-
մանութիւն ըլլալը կը ցուցունէ . կե՛նն+
թարգմանած բառին ճանօթութիւն կու-

տայ աստղանիշող սը , ու կրտէ՛ թէ Աբ-
 րայեցերէն բնագրին մէջ Աբսորոսի-նս
 գրուած է . այսպէս «*Աբր . միամօրու-
 թիւնս » : Բուն իսկ աղ բանն էր նսպա-
 տակնիդ ընելիքնիդ , բա՛րեկամ , Աբրա-
 յեցերէն բնագրէն թարգմանել չին Ար-
 տակարանը . ի՞նչ բան զձեզ ստիպեց աղ
 բառը Աբրայեցերենէն չը թարգմանել :
 Բայց պիտի ըսէ՛ թէ ծանօթութեամբ
 ճշմարիտ թարգմանութիւնը ցուցուցած
 ըլլալնուս համար խարդախութիւն ըրած
 չեմք սեպուիր : Այլ ի՛նչ ըսելիք ունի՞
 թէ որ ցուցունեմք իրեն 1857 թուին
 Կ. Պօլիս ՚ի Տպարանի Մ. Յովհաննու՛
 նոյնպէս «Աբրայական և Յունական բը-
 նագիրներէն թարգմանուած » ծանուցու-
 մով տպուած Աստուածաշունչին մէջ
 այս Աբսորոսի-նս բառը նոյնպէս Աբսո՛ր
 թարգմանուած ու ծանօթութիւն տրուած
 չըլլալը . որ յայտնապէս ճիշդ Աբրայա-
 կան բնագրին թարգմանութիւնը չէ .
 բնագիրը՝ Ժըւ Ռէ հասիւլը կ՛ըսէ , թարգ-
 մանութիւնը Աբսո՛ր կ՛ըսէ . ու թէ որ աս
 երկու բառերը նոյն բանը ըսել են նէ՛
 թարգմանութիւնը հաւատարիմ եղած
 կ՛ըլլայ . ապա թէ ոչ ինչպէս ալ չէ ,
 միշտ անհաւատարիմ , խարդախ է աղ

Թարգմանութիւնը . և ամենախորհրդանշանա-
 դէ՞ս սուրճ՝ աս է՞ այր զիշերադէմ՝ ու չէ
 թէ՛ Նորին Սրբազնութեան ամբաստա-
 նութիւնը : Նւ աս մէկ խարդախութիւ-
 նը չէ, քննասէրք ուրիշ շատեր ալ կը
 գտնան ան նոյն Թարգմանութեանց մէջ .
 որոց թէ որ չը համողութի հակառակոր-
 դը՝ երկրորդ անգամ մէկ քանիներ նորէն
 կը ցուցունեմ . յորոց մի ինչամենաճըշ-
 մարիտ եղբակացութեան, թէ մէկ տեղ
 մըն ալ ըլլայ՝ սուտ կամ խարդախու-
 թիւն մտեր է, ամենաճշմարիտ հաւանա-
 կանութիւն է՝ թէ ուրիշ տեղեր ալ ան
 նոյն ստութիւնը խարդախութիւնը խառ-
 նուած ըլլայ . . . :

Ի՞նչ բան ստիպած է զձեզ այր դու՞
 այս խարդախութիւնը ընելու . հերքե-
 լով՝ համար զմշտնջենաւոր կուսութիւն
 Սարխամու . ադ ի՞նչ ոխերիմ քէն նո-
 ըին ՚ի մարդարէութեանց երանեալ վի-
 ճակին . չե՞ս ուղեր զինքը երանել,
 բայց ան կը մարդարէանայ հաւատարիմ
 հօտին համար, «Նհա այսուհետև երա-
 նեսցին ինձ ամենայն ազգք » . չե՞ս ու-
 ղեր զինքը իւր բարձրութեան աթուին
 վրայ ճանչնալ, բայց ան կըսէ . «(Տէր)
 բարձրացոյց զխոնարհս » (Ո ուն. Բ. 48

—52) : Գուն խոնարհեցուր , արհամարհե իւր յարդութիւնը . բայց Տէրը !ք բարձրացրնէ , բարձրացոյց . «Ով է որ Աստուծոյ ընտրածներուն դէմ մեղադիր ըլլայ » (Հուովմ . Բ . 33) : — Կամակարկը թողում զքեզ այս տողերուս մէջ , որ լաւ զեղջ ու ապաշաւ մը՝ թէ որ կուզես այն Աստուածահասար փրկութիւնը չբհաստել որ ծագեցաւ յԱստուածորդոյն՝ բերես . զի քեզի համար ալ միշտ պատրաստ է առ Աստուածորդին բարեխօսելու . բաւական որ անոր դէմ սխութեան քարեղէն սիրտդ Աստուածակիր մարմնեղէն սրտի հետ փոխես , ու ապաշաւես :

Եւ որովհետեւ Աստուածածնայ միջնորդական բարեխօսութեանը , (Եր . 76) պահոց , (որ ըստ իմիք կ'ընդունի . Եր . 63) մկրտութեան և վերստին ծննդեան . (Եր . 80—82—100) վրայէն կանցնի . ուրիշ գործոց մէջ ասոնց վրայ կարդարու . մենք ալ նոյն բանը կ'ընեմք , տարապարտ համառօտութենէ դուրս չելալու համար : Միայն թէ երկու խօսք՝ Աորին Սրբազնութեան թլիատութիւնը ու մկրտութիւնը մի և նոյն չին . և թէ առջինը խորհուրդ չէ ըսելուն դէմ հակառակորդը նորէն երկու խօսք ընելուն

համար՝ մենք ալ կ'ընեմք :

Բա՛րեկամ այս միջանկեալ նիւթիս վրայ երկարօրէն խօսելու տեղերնիս չը տանելուն համար, փոխանակ քու բոլոր ծուռ դրութիւններդ եղծել աշխատելու՝ որ արդէն դուն ինքնդ եղծած ես զառանցելովդ սա մէկ առաջարկութիւնը կ'ընեմ քեզի :

Ըստ քեզ՝ (եր. 101—102) խորհուրդն է արտաքին նշանակ տեսանելի՝ ներքին անտեսանելի շնորհոյն Մարտիրոսի . ինչպէս Օգոստինոս կը սահմանէ :

Ըստ բարի . Գրօշմն օծութեան և ձեռնադրութեան՝ ինչո՞ւ խորհուրդ չես ընդունիր, որ ներքին՝ Սուրբ Հոգւոյն անտեսանելի շնորհաց բաշխման (Բ. կորնթ. Ե. 21: Մ. Յովհ. Բ. 20. 27. ևճ) արտաքին նշանակն ու կնիքն է : (Մ. կորնթ. Ե. 16) : — Եպաշխարութիւնը (որում կից արդարութեան պահանջած վճարմանց գործքերը) խորհուրդ չես ընդունիր . որ ներքին շնորհաբեր զղջութեան արտաքին նշանակն է : — Վերջին օծումը՝ կամ գիշերժամու ձեռնադրութիւնը ինչո՞ւ չես ընդունիր խորհուրդ, որ ադօթիւք արդարոց հիւանդին ըլլալիք աներկոյթ օգնութեանց շնորհաց նշա-

նակն է : — Քահանայական կարգը ինչո՞ւ խորհուրդ չես ընդունիր . որուն ձեռնադրութիւնը անտեսանելի շնորհաց խաղացման տեսանելի նշանակն է : — Պսակը ինչո՞ւ խորհուրդ չես ընդունիր . որուն հանդիսապէս աղօթիւք և ձեռքն սուղութեամբ (կամ ո՛ր և իցէ արարողութեամբ) վաւերացուցումը՝ օրինաւոր ամուսնութիւններու յատուկ անտեսանելի շնորհաց նշանակն է . զոր և սուրբ Առաքեալը խորհուրդ և ձեռնադրութեամբ կանուանէ և այնչափ ձեռն մինչև նման խորհրդաւոր միութեան Քրիստոսի ընդ Ակեղեցոյ . ինչպէս նոյն Առաքեալը կը համարձակի՛ր Հոգւոյն նմանցընելու : Ասոնք ահա քեզի արդար նիւթ կուտամ երկարօրէն խորհելու . ուրիշ անգամ զրես նէ՛ նայէ՛ որ ասոնք ալ չը մոռնաս . և ան ատեն՝ ես քեզի կը ցուցունեմ՝ Ռօթէսթանդներ՝ որ խորհուրդ կըսեն ասոնց : Որուն թէպէտ ինքը կը հակառակի բայց ստութեամբ :

Ռօթէսթանդներ կան՝ որ շատ հակառակ կը խորհին՝ ինչ որ մեր հակառակորդը կը խորհի : Ասոնց անհամար բազմութեանը ձիշդ թիւը չը գիտցուիր . Ամերիկայի՝ Արլ—Սօրք քաղաքի Ակեղե-

ցական օրագիրը՝ «Մեր Ներքե Բողոքականաց այլ
 և այլ աղանդները մինչև 71 հատ յանուանէ
 յիշատակելէն ետև՝ (զորս ուզողը կրնայ
 տեսնալ 1860 տարւոյս Մասեաց աղաւն
 ւոյ 68 երեսը, հինգերորդ տարի, Թիւ
 Դ. ապրիլ ամսոյ), «վրայ կը բերէ՝ Թէ
 » անշուշտ մէկ քանին ալ մուսուլմանաց պի
 » տի լինի» : Այլ ասոնք յոյժ տարբեր են
 ՚ի միմեանց և անմիաբան : Ընտարակոյս՝
 որ Ընկլիքան մը Արիցականէ մը այն
 չափ հեռու է, որչափ Առատերական մը
 Օսլինկլեանէն, և յայնս իսկ՝ զորս ու
 մանք իրիւնքան և այլք օրիւնքան հարկա
 ւոր կանուանեն : Հիմակուհիմայ ասոնք
 կանցնիւք, բայց ցամաք պատգամներ ու
 ըրտացած չըլլալու համար ընթերցողնե
 ըր կը հրաւիրեմ՝ բողոքարկուած տպել
 տուած վիշտասաներորդ դարու բարե
 կարգութեան պատմութիւնը, դաւանու
 նութիւններ անուն գրքոյկը, Ընկլիքան
 Ակեղեցի անուն փոքրիկ տետրակը, և
 Ընկլիքան Ակեղեցւոյ հասարակաց աղօ
 Թից ժամերգութեան ծիսարանը, ու
 վիէննայի միաբանից հրատարակած
 Մարտինոս Առատերի վարուց պատմու
 Թիւնը, էն ետքն ալ « Հայոց Ակեղե
 » սին և Ըմբրիկասի քարոզի. » անու

նով նոր տղուած տետրակը կարդալու .
 յորում բաւականէն եւլ ըսածնիս կա-
 պացուցուի : Ալ այն խօսքը զոր սլար-
 ծանքով կ'ըսէ հակառակորդը՝ թէ բոլոր
 բողոքականք վրկութեան էական մա-
 սանց մէջ « միութիւն շողոյն » ունին ,
 բոլորովին սուտը կելլայ . որ ուրիշ բան
 ըսել չէ . բայց եթէ՝ Աստուածգիտու-
 թեան մէջ Տաճկին , Արաբին , Հրէին ,
 Խուժին , Գուժին , Հայուն , Հուժին
 ու Պապականին հետ ալ միաբան են բո-
 ղոքարկուք . ուրեմն ասոնք ամենը՝ « մի
 » ութիւն ունին շողոյն » : Հետեւաբար
 մէն մի բողոքական՝ Հայ , Հուժ , Արաբ ,
 Խուժ , Գուժ եւ Հրէայ է . կամ աս ազ-
 գերը ամենն ալ բողոքական են . բաւա-
 կան որ պապական չըլլան . բայց պա-
 պականին հետ ալ միաբան են ան նոյն
 էն երևելի կէտերուն մէջ . . . :

Հերիք բա՛րեկամ . ադ դոյն միու-
 թիւնը սատանաներուն մէջն ալ կայ . « դեք
 » միաբանին 'ի կորուստ արդարոյն » :
 — Բայց « զի՞նչ միաբանութիւն է Վրիս-
 » տոսի ընդ Ռեւիարայ » : Չէինք սպա-
 սեր Վրիստոնէական ոգւոյն միութեան
 դիւաց միութենէն չափուելը :

Աթէ աս միութիւնն է բարոզածնիդ

ընդ ամենայն աշխարհ՝ զոր այնչափ պար-
 ծանօք կը յիշատակես զըթուկիդ մէջ,
 և որուն համար առ այժմ քննութեան
 չեմ մտնար, ուրեմն չեմք զարմանարալ-
 ան պտուղներուն վրայ՝ որ աշխարհս ան-
 հաւատներով լեցուց :

Ինչպէս, իրաւունք ունէ՞ր ասոր
 համար Մորին Արքայնութիւնը զքեզ
 սատանային մատնելու, և հալածելու՝ ինչ-
 պէս կըսես. ու թէ որ ան բրթեա-
 թանդները չը մեծարելուն ու վռնտելուն
 համար հալածող նոր աղանդից պիտի
 անուանի, քեզ և բու նմանեացդ ինչ
 անուն պիտի տրուի : Մորին Արքայնու-
 թիւնը անուղղակի կերպիւ Ձեր ազատ
 ժողով մը կազմուելուդ պատճառ պի-
 տի ըսուի զձեզ բանադրելովն ու վաւրն-
 տելովք նէ, ձեզի ալ քարոզութիւններ-
 նուդ անուղղակի պտուղներուն համար՝
 անուղղակի անհաւատութեան հիմնադիր-
 ներու անուն պիտի դրուի՞ արդեօք . . .

. . . . . ;
 Ար կնքեմք հոս խօսքերնիս, ՚ի բո-
 լոր սրտէ մաղթելով սուրբ Հոգւոյն ի-
 մաստութեան լոյս շողել աչաց որոց խա-
 ւարի մէջ են, ու մահուան ստուերին
 մէջ կը խորդան զբուն կորստեան, որ-

պէս զի առաջնորդէ՝ իւրեանց՝ բանին
 Մատուծոյ յայտնութեանը մէջ՝ Բարի ճարտ
 Բարի Իրեպոստոսոս, ըլլալու . ու անոնց ևս՝ որ
 տիրապէս և ճշմարտապէս չար ճարտ ու
 չար Իրեպոստոսոս եմք կըսեն . որոց է՛ն յետ
 նոյն կորուստը երկնից բոլոր հրեշտակ
 ները ու Մատուծոյ Մեղրանիկները կը
 տրամեցրնէ անպակաս ցաւօք և լի վըշ
 տօք . և փրկութիւնը երկնի և երկրի
 միանգամայն ցնծութիւն մեծ և խնդու
 թիւն յոյժ՝ անպատում՝ կը պատճառէ .
 որուն համար աղօթող ըլլալով՝ վստահ
 ալ եմք՝ որ աղօթքն հաւատով եթէ
 հակառակորդն ալ ընդունի , չը պիտի
 զանայ Տէրն շնորհաց զշորհ և զիմաս
 տութիւն երկնաւոր տեղալու իւր վրան .
 որով կըւերլով զճանիցս այսօցիկ՝ Աորին
 Արքազնութեան զգօրութի և զճշմար
 տութեան , Աւետարանի լուսոյն մէջ իւր
 շաւիղը բանալով Արքայութեան փառաց
 ժառանգորդ հանդիսանալ պիտի ունե
 նայ , « Հօրը կնիքը » իւր ճակատը առ
 ներլով . և հարիւր քառասուն ու չորս
 հազարներուն մէջ ինքն ալ Ամենասը
 բոյն Մատուծոյ մէկ սուրբ երգը երգե
 լով . որում ա՛ննեքեան արժանի լիցուք
 շնորհիւ Հօր և Արդւոյ և սուրբ Հո
 զւոյն . Ամէն :

A decorative border with a repeating floral and geometric pattern surrounds the page. In the center, a circular frame with a similar floral pattern contains the year 1860.

1860

4221

« Ազգային գրադարան

NL0031510

4083